

Παράρτημα

Συνεντεύξεις

Για λόγους δεοντολογίας, δεν περιλαμβάνονται οι συνεντεύξεις όλων των πληροφορητών. Επιπλέον οι παρακάτω συνεντεύξεις δεν παρατίθενται ολόκληρες, αλλά αποσπασματικά για τους ίδιους λόγους.

Γρηγόρης Αναγνώστης

Τη λέξη Βούρκος θέλω να την ξεκάμω. Γιατί υπονοεί μέρος με λάσπες, βρώμα. Εμείς αποξεράθηκαμε, έγιναμε μέρος με πολιτισμό. Για κείνα τα χρόνια ναι, θα το γράψεις Βούρκο, αλλά αν γράψεις κάτι για τώρα, δεν θα το μεταχειριστείς σε παρακαλώ. Γιατί είναι υποτιμητική λέξη. Οι Ριζιώτες μας έλεγαν «α Βουρκάροι». Εγώ βρήκα μια κοπέλα στη Δρόπολη. Αυτή ερωτεύτηκα. Και έμαθε η μάνα της πως είμαι απ' το Βούρκο. «Στη λάσπη θα τη στείλω την κοπέλα μου;» Δεν μου την έδωκαν την κοπέλα. Βούρκος είναι προσβολή. Οι Λέτσηδες πάνω φοβούνται, δεν είναι παλικάράδες όπως οι Βουρκάροι. Βουρκάρης θα λέγομαι, δεν πάει στο Διάλο. Δεν μ' αρέσει μόνο η λέξη. Γιατί εμείς τώρα έγιναμε περιβόλι. Αν πας πάνω στο χωριό, λες και πας στην πόλη.

Δεν είχαν τεχνογνωσία αγροτική δηλαδή;

Κτηνοτρόφοι ήταν αυτοί, μέρος για να ξεχειμωνιάσουν τα σφαχτά. Πάνω έπεφτε χιόνι. Έρθαν έκαμαν καλύβες και σιγά έγιναν. Τούτοι δεν έπαιρναν χαμπέρι από γεωργία, από χερολάβιδα. Δεν ήξεραν να καλλιεργήσουν καθόλου. Του Θύμιο Λώλη η οικογένεια, που μολογούσε ένας χωριανός μας εδώ που τα έχει κάνει εγγραφή στο μυαλό του, αγράμματος είναι. Ήταν τόσο, που ζούσαν όλοι μαζί. Φαίνεται και το σπίτι εκεί, είχε 5-6 δωμάτια. 40 άτομα, έβαζαν καζάνι. Η γριά έκανε το κουμάντο στις νυφάδες όλες, έβαζαν καζάνι και κάθε μέρα έριναν κρέας. Δεν ήξεραν άλλο φαγητό να κάνουν. Κρέας βραστό, κρέας.. δεν ήξεραν άλλο φαγητό. Τσομπαναραίοι όλοι τούτοι. Κατόπι είναι και η φορεσιά. Η φορεσιά είναι χοντρή, τσιπούνη, σαγκούνι. Αυτή είναι φορεσιά για ορεινά μέρη. Αλλά όχι ήρθαν όλοι απ' την Ελλάδα. Μπορεί είχαν έρθει μερικοί από χωριά κοντινά που ήταν κτηνοτρόφοι. Εδώ μολογάει κάποιος που δεν ήξεραν να βάλουν ντομάτες. Έρθε ένας απ' τη Δίβρη και εκείνος απ' τη Δίβρη το είχε μάθει στην Ελλάδα, και έκανε ντομάτες... Ρεβίθια κάποτε, για καφέ. Δεν είχαν πολλά φαγητά. Τα χόρτα στην γενικότητα. Εγώ έφαγα χόρτα όταν μεγάλωσα και κατάλαβα τη σημασία έχουνε. Απ' το μπριάμι, έπαιρνα έβγαζα τα λάχανα.

Να σου πω και ένα για τα Αλύκου. Μου λέει ένας, όχι απ' τη Χιμάρα, απ' το Κηπαρό πρέπει να' τανε. Οι Χιμαριώτες ήταν πιο μπροστά από τε μας. Είχαν σύνδεση με την Κέρκυρα και την Κάτω Ιταλία και έκαναν συναλλαγές. Μεταξύ αυτών λέει, πήραμε

κάτι παιδιά απ' τ' Αλύκου να κουβαλήσουνε. Κείνος παίρονταν με αμπέλια, ήταν τρομερός. Πήρα και εγώ κάτι παιδιά θηρία απ' τ' Αλύκου. Μεγαλόσωμοι οι Αλυκιώτες. Το βράδυ μου είπαν, μωρέ εμείς δεν έχουμε συκιές, πως γίνονται οι συκιές; Πάρτε ένα βλαστό, βάλτε το κάτω και ρίχτε του νερό κανά δυο χρόνια, γίνεται η συκιά λέει αυτός. Ένας λέει δεν με άκουσε τι είπα, ή δεν το χώνεψε καλά λέει αυτός, δεν παίρει ένα βλαστό, παίρει στο σακί μια συκιά ολόκληρη. Αστείο αυτό για το χωριό. Τούτη λέει δεν φυτεύεται να γίνει γρήγορα. Όχι μωρέ πρέπει να είναι βλαστός.

Τι οδηγίες είχατε για το ιστορικό του χωριού;

Ήταν ιδεολογικό το πρόβλημα. Παλαιά ντίπι ήταν κάτι καλοί ιστορικοί στην Αλβανία που είχαν τελειώσει στην Ελλάδα. Ενώ τούτοι τη μπαστάρδεψαν. Γι' αυτό γράφω εγώ για το Ελίκρανο.

Για το ιστορικό του Αλύκου;

Απ' τον Αγά αγόρασε ο Μπίμπελ,(1927) ήταν αγαλίκικο, και έκανε στις ράχες απάνω αμπέλια. Και τον κάμπο τώρα ήθελε να τον αποξηράνει στην αρχή, κατόπι ήθελε να τον κάνει έλος. Να φέρνε νισάρες, αυτές τις πάπιες.

Πρώτα ήρθαν οι κάτοικοι και ύστερα ο Αγάς;

Ήρθαν γκρουπ μεγάλο τότε. 60 καλύβες ήταν το ίδιο οι καλύβες. Έχουμε και μια περίπτωση εδώ πάν το Λευτεροχώρι, πρέπει να χαν έρθει απ' το Λευτεροχώρι των Γιαννίνων, στα χωριά Σουλίου. Ήταν δέκα σπίτια κοντά κοντά, με πέτρα τα χαν κάνει, γιατί φοβόνταν από κλεψίματα και επιθέσεις. Εν τω μεταξύ πριν το 1800 αυτοί εξαφανίστηκαν. Που πήγαν; Μοιράστηκαν κάτω, πήγανε στο Μητσοπολίτη, Μουλαμουσά, Φοινίκι, Βρυώνι.

Ο Αγάς αφού πήρε την γη, από τον σουλτάνο, περσσότερο χωρίς λεφτά, δώρα. Κάνε 30 Οθωμανούς, πάρε 30 στρέμματα. Μόλις έρθε ο σουλτάνος εδώ στην Αλβανία, η γης ανήκει του σουλτάνου. Αγάς είναι ο τσιφλικάς. Εμείς τον λέμε γαιοκτήμονα. Και λέγεται αυτή η περίοδος, περίοδος των τσιφλικίων. Το αγαλίκι εδώ σε μας άρχισε το 1720 στο Δέλβινο. Με δυο μεγάλες οικογένειες του Δελβίνου. Οικογένεια Δελβίνου και Κοκκάτες. Το χώρισαν με το ποτάμι. Ότι πέρα απ' το ποτάμι και μας εδώ και σας, Κοκκάτες. Πέρα απ' το ποτάμι, είναι αυτοί οι Delvina. Που έβγαλαν και πρωθυπουργό στον πάτο. Έτσι χωρίστηκαν και έκαναν τσιφλίκια. Δεν έκαναν μόνο τα χωράφια και τα δάση, νερά, ποτάμια. Όλες οι καλύβες του Αλύκου, 60, ήταν σε

έδαφος του τσιφλικά. Δεν ήταν στον αέρα. Δεν ήταν δικά τους. Άμα ο τσιφλικάς ήθελε να σε βγάλει απ' την καλύβα, σε έβγαζε. Γι' αυτό δεν έκαμαν και σπίτια. Πολύ αργά. Και άμα έκανες σπίτι, δεν θα κάνες τζάκι. Δεν ήθελε αυτός να είναι άλλος καλύτερα.

Γι' αυτό έρθαν σε ρήξη με τους Λιωλαίους εδώ. Ήταν πολλοί. Για κείνα τα χρόνια ένας που δεν ήξερε γράμματα να διαβάσει 'φημερίδα να χτυπήσει το γκιόξι να κάμει επανάσταση είναι μεγάλο πράμα. Κατόπι είχαμε το λόγο, έφυγαν αυτοί και μείκαν τα χωράφια στους Λιαναίους. Αυτοί οι Λιαναίοι είχαν κάμει λεφτά στην Κωνσταντινούπολη και ήρθαν τα πήραν με λεφτά. Τι λεφτά δώκαν λες εσύ. Και τα πήραν τζάμπα ρε παιδί μου.

Ποια χωριά εντάσσονται στο Βούρκο;

Ο Σπύρο Σκούρτης έχει και την Κρασιά. Εγώ δεν την εντάσσω. Απ' το δημόσιο και πάνω δεν τα εντάσσω στο Βούρκο. Βούρκος είναι γύρω απ' τον κάμπο. Κάτω απ' τον δημόσιο.

Παραδείγματος χάρη εμείς έχουμε την ίδια φορεσιά με την Αρδάσοβα και το Υμερεφέντι. Όχι με το Φοινίκι. Αλλά το Υμερεφέντι έγινε απ' την Αρδάσοβα σχεδόν και απ' την Κρασιά. Μπαμπαίοι, Νταλταίοι, Τσιακουλαίοι.

Να σε ρωτήσω. Αυτό που μου έκανε εντύπωση είναι ότι σε κανένα σπίτι δεν έφαγε η γυναίκα μαζί μου στο τραπέζι. Κάθονταν στο κεφαλόσκαλο ή μέσα στην κουζίνα.

Εδώ είναι και ένα άλλο έθιμο... Εδώ παλιά, μέχρι το '60 ήταν αυτή η γριά. εγώ πήρα τη γυναίκα μου από αυτό το σόι και πήγαινα ταχτικά. Ήταν και καλός, φιλόξενος έτσι. Η γριά η μάνα αυτουνού, που είχε γυναίκα 60 χρόνια και αυτός 60 χρόνια. Η μάνα του θά' ταν 85, κάθονταν στα γόνατα. Κάτω στα γόνατα και μας άκουγε. Και έμπαινε και αυτή στην κουβέντα και συμπλήρωνε. Στα γόνατα όμως. Κοιτάζω, αλλά δεν μου είχε τύχει, γιατί δεν είχαμε γριά στο σπίτι. Ρε μπάρμπα Τάτση του λέω από εκείνη την ώρα που άρχισαμε την κουβέντα, η γιαγιά έχει από κείνη την ώρα που έρθα εγώ κάθετα στα γόνατα, δεν κάθετα και κάτω δεν παίρνει και ένα σκαμνί. Και μου το ξήγησε και μόνη της. Οι γυναίκες λέει, κάθονται με τους άντρες; θα κάτσουν έτσι. Σέβας, σέβονται λέει. Γιατί αν τύχει χρειάζεται τίποτα στο τραπέζι θα σκωθεί εύκολα λέει. Δείχνει άλλο βαθμό διαίρεσης μεταξύ των... Δεν είναι καλό αυτό. Γιατί

παλιά που είχα ζήσει εγώ, έρθε φίλος σου λέει, κάνε μας καφέ, έλεγε της γυναίκας σαν να είναι καφενείο...»

Θεωρούσατε συγγένεια απ' την πλευρά της μάνας, ή τους είχατε κατώτερους;

Από χωράφι το λέγανε. Από πατέρα ήταν από προζύμι καλό.

Μου θύμινες στο Τσαούσι γένονταν γιορτή μεγάλη. Και έρχονταν μια απ' το Βρυώνι. Και είχε δυο μικρά. Το ένα το κρατούσε απ' το χέρι και τ' άλλο όχι, το βάνε μπροστά. Ήταν μια γέφυρα στενή εκεί με σύρματα. Τι τα χεις έτσι αυτά της λέω εγώ, που ένα το κρατάς, τ' άλλο δεν το κρατάς. Αυτό που κρατάω μου λέει είναι από σπόρο ενώ το άλλο είναι από χωράφι. Δηλαδή από σπόρο είναι το παιδί. Από χωράφι είναι της κοπελός.(Κώστας Ντίνης, Μαραφέντι. Συμμετείχε στην κουβέντα.)

Υποτίμηση του θηλυκού γένους. Συγγένεια ήταν Καλύτερα από σπόρο παρά από χωράφι.

Μέχρι τι βαθμό συγγένειας παντρεύονταν;

Κοίταξε εδώ το έθιμο ήταν καλά εδώ στο χωριό. Δεν έπαιρες από Τρίτη αξαδέρφη και απάνω. Το φασούλισαν ντίπι. Το είχαν πιο αυστηρό οι παλιοί. Παρά τώρα οι νέοι. Μετά το 60 άρχισε να γνωρίζονται οι κοπέλες με τα παιδιά. Ενώ πιο πριν πήγαινες στο Μαραφέντι έπαιρες μια κοπέλα, σαν να' ταν γίδα.

Θέλαν να πάρουν από άλλο χωριό;

Κοίταξε από άλλο χωριό έπαιραν οι κατώτεροι, τα καλύτερα παιδιά έπαιραν απ' το χωριό. Τι έπαιραν εκεί, ποιος παίρνει χαμπέρι. Τα παιδιά που εδώ στο χωριό δεν μπορούσαν να κάνουν σχέσεις εύκολα και με τέτοιο, με μεσίτη. Πήγαιναν και οικονομικά. Έπαιραν απ' τα χωριά επάνω, γιατί εδώ δεν παρά έκαναν προίκα.

Γρηγόρης Γκούντης-Λένα Γκούντη

Τον καιρό του Χότζα, μέχρι το 67 που χάλασαν τις θρησκείες ήταν όλα εντάξει. Όπως ήθελες τραγουδούσες. Ήθελες ελληνικά ήθελες αλβανικά, δεν σου λέγε κανείς τίποτε. Το 1967 χάλασαν οι εκκλησίες, δεν σ' άφηναν να πήγαινες ούτε για Πασχαλιά, ούτε παπά, ούτε δεσπότη, ούτε τίποτες. Και έτσι τους έπαιραμε. Τον μακαρίτη τον πατέρα μου, δίχως παπά. Τους έπαιραμε και έβγαινε ένας απ' το χωρίο διάβαζε ένα χαρτάκι και τελειώσαμε. Μετά κατόπι, γιατί και μπροστά απ' το 67 είχε φεστιβάλια. Ήταν ένας Κώστα Τσιάκουλης, απ' τα καλύβια, αυτός τα προετοίμαζε σ' τούτα χωριά.

Πότε γιόρταζε εδώ το χωριό;

Το χωριό μας περούσε η Πασχαλιά και γένονταν την Παρασκευή, Ζωοδόχου Πηγής. Περούσε η Πασχαλιά, Δευτέρα, Τρίτη γένονταν στην Αγιά Βαρβάρα. Με χορούς τραγούδια. Έπαιραμε ψωμί το μεσημέρι και τ' απόγευμα όλοι. Κατόπι έφτανε η Παρασκευή και γιόρταζαμε εδώ στον Άι Βασίλη. Μαζεύονταν όλοι οι γερόντοι, οι άντρες και όλες μια σειρά οι γυναίκες, μια σειρά οι άντρες. Πρώτα οι άντρες, μετά οι γυναίκες με το στόμα. Και χόρευαν και οι νυφάδες. Κατά ηλικία οι νυφάδες, όπως ήταν παντρεμένες. Εγώ ήμουν μπροστά παντρεμένη, πίσω η Λένα, έτσι, έτσι, έτσι με σειρά ως το τέλος. Άντρες και γυναίκες με ηλικία. Δεν μπορούσες εσύ να πήγαινες στην κορφή και εγώ στο τέλος.

Και μπροστά ποιος πήγαινε;

Αυτός που ήταν αρχιχορευτής. Πήγαινε πιο κάτω εκείνος, έβγαινε άλλος. Τρείς τέσσερις ώρες εκεί, πήγαινε το γλέντι ένα. Τον πρώτο χορό θα το παίρνανε οι άντρες και πίσω θα συνεχούσαν οι γυναίκες. Τελείωνε ο χορός. Κατόπι θα κινούσαν οι γυναίκες. Θα το παίρνανε με το στόμα, κατόπι οι άντρες με τη σειρά.

Τι τραγούδια λέγατε θυμάσαι;

Εγώ θυμιόμαι έβγαινε ένας, ένα πουλί θαλασσινό και άι μωρέ γραμματικέ. Και άλλο πουλί βουνίσιο, γραμματικέ και αφέντη. Πολλά τραγούδια. Είτε κάτω στην Αγία Μαρίνα και στην Παναγιά, δώδεκα χρονών κορίτσι πάησε καλογριά. Τον Ντεληπαπά τον ήλεγαν, αυτό ήταν το πρώτο. Ήλεγαν και για το Χριστός Ανέστη. Σήμερα χριστός Ανέστη και αύριο αληθώς ανέστη. Τούτοι δεν ξέρουν να κάμουν τον σταυρό τους τώρα. Είναι φόβος μη τον κάνουνε και με το ζερβό. Στο λέω εγώ.

Τον βλέπεις αυτόν τον κάμπο, εκείνο το δέντρο, κείνη η συκιά που είναι εκεί κάτω. Ήτανε λίμνη. Απ' έδω τούτη ράχη, ήταν όλο πινημένο. Ήταν η Μπίστρισσα. Μια φορά που αρρώστησε ο αδερφός της Μήλως τον πήρανε με τις βάρκες. Ήταν όλο πινημένο. Μετά το ξέραναν. Κίνησε το 1957 και τέλειωσε το 1959. Είχε κουνούπια, είχε μανάρια. Δεν πήγαινε ο κόσμος ούτε 60 χρόνια. Υγρασία αυτή.

Το Τσαούσι, κάποιος στρατιώτης είχε πομείκει και πήρε το όνομα Τσαούσι. Δεν το πήρε από αγάδες όπως το Υμερεφέντι. Δεν το πήρε από αγά; Και Αλύκου από αγά. Αλύκηδες ήταν οι αγάδες. Δεν είχε αλυκές εδώ. Ήταν οι Αλύκηδες. Μπροστά απ' τον Τσάβο Κόκκαλη. Εδώ είχε αγά απ' το Ζουλιάτι. Είχε κούλα εδώ. Την έχουμε φτάκει εμείς. Εδώ πιο πέρα. Καλύβες ήταν. Είχε ένα σπίτι ο παπάς ο δικός μου. Οι Κοκκαλαίοι. Ήταν πιο παλιοί και τους είχε αφήκει ο αγάς. Γιατί δούλευαν στα κτήματα του αγά. Δεν είχανε περιουσία και του δίνανε το μοιράδι. Ότι θα σου δίνε ο αγάς. Ενώ ο πάππος ο άλλος στο Υμερεφέντι είχανε σπίτι.

Οι Δεροπολίτες παρ' ότι είχαν αγάδες, είχανε σπίτια.

Οι Δεροπολίτσι, δεν είχανε πινημένα. Είχε κάμπο χρυσό. Κατόπι η Δερόπολη είχε στην Αμερική. Που δεν έχει η Δερόπολη. Μόνο στην Κίνα δεν πιστεύω να χει. Χιμάρια και Δερόπολη. Γιατί παιδάκι να σου πω και την αλήθεια. Βρίζουν καμπόσοι τον Ότζα. Ο Ότζας είχε ένα σύστημα καλό. Κινούσε η γυναίκα και να πήγαινε στα σύνορα στη Σκόντρα δεν την πείραζε κανένας. Δεν είχε κλέψιμο. Σε τιμωρούσε. Είχε νόμους. Άμα θα κάνεις πολιτική, γιατί είχαμε μια μπριγκάντα τότες, και εσύ θα λες κείνο κείνο κείνο. Τι θα σου κάμω κατόπι, ή θα στην κόψω τη γλώσσα ή θα σε πάω φυλακή. Κατόπι ήρθε ο Ενβέρ Ότζας στο Τσαούσι ή Σαράντι; Ο Ενβέρ Χότζας τέσσερις φορές ήρθε Σαράντι. Ήταν εδώ οι τοπικοί. Γιατί να σκωνόμουνα εγώ και πήγαινα στον τάδε που είχε την δουλειά του τέτοια και ήλεγα έτσι και έτσι, τι θα να κάνε; Και στο σπίτι. Το βγάλε η γυναίκα το πρωί. Θέλοντας μη θέλοντας. Το βγάλε. Ένας θα φρικάζονταν. Και στο σχολείο ρωτούσαν απ' όξω απ' όξω.

Και έτσι τι κάνατε μετά που έκλεισαν τις εκκλησίες; Στο σπίτι σας;

Τι να κάναμε. Καμιά μαλέκω άναβε κανά κερί. Κανά αυγό κρυφά και τις πέτσες να τις πέταζες. Τα αυγά τα βράζαμε κρυφά και οι πέτσες πέταμα.

Στον Άι Βασίλη, ξημέρωνε τ' Άι Βασιλειού και ήμασταν 5-6 γυναίκες κρυφά. Λέει μια τα έρμα έρθαν μας έπιακαν. (Λένα Γκούνη)

Να' ταν η ασφάλεια το Πάσχα σε ένα πυράρι τις έπιανε τις γυναίκες.

Της Αγιά Βαρβάρας δεν πήγαμε εμείς που ήμασταν νεολαία γιατί θα μας τιμωρούσανε. Έκαναμε δουλειές, γιατί φώναζε ο μπριγκαντιέρης. Σε μπαξέδια που είχε το χωριό και τα πήραν κοπερατίβες. Ήθελε να τους κάνει όλους ίδιους. Τούρκοι και Χριστιανοί μια μόστρα. (Λένα Γκούντη)

Όταν τα χάλασε με τη Σοβιετική Ένωση το 1966 και το 1968 τελευταία φορά πήγε ο Χότζα. Είχε πεθάνει ο Στάλιν και είχε αναλάβει ο Χρουτσώφ. Τότες κατόπι εξαναγκάστηκε ο Ότζας και τα σιάξε με την Κίνα. Γιατί ήθελε ρουχισμό για τον στρατό. Ο κινέζος σου λέει τράβα την θρησκεία. Απ' την Κίνα ήρθε η αιτία. Τράβα την θρησκεία, χάνονταν λεφτά. Χάνονταν μέρες δουλειές.

Αμορφωσιά. Δεν είχε ξυλεία να κάναμε ένα κρεβάτι; Σάδι. Και στο Μαραφέντι που πήγαινα με τη μάνα, σάδι.

Οι Δεροπολίτες το βρίσκουν αφορμή και λένε οι Βουρκάρηδες αμόρφωτοι ήταν πάντα και βρώμικοι.

Ναι στέκει. Στέκει. Με ενοχλεί, αλλά τι να του κάνω. Είχανε χρήμα η Δερόπολη. Εδώ ήτανε φτώχεια πολύ. Ο πατέρας μου είχε πάει μια φορά στο Δέλβινο. Βρίσκει τρία σακάκια αμερικάνικα. Παζαρεύει με ένα Δεροπολίσιο και τα παίρνει με οχτώ οκάδες ρύζι τραμμένο. Αλλά σακάκια ορθά. Τον βρίσκει ο νούνος μου. Βασίλη του λέει θα μου δώκεις ένα σακάκι, θα σου δώκω του λέει. Και το πάει στο Κάστρο στον καλιά που ήταν φυλακή ο Τσάβος. Το άλλο το χάλασε ο ξάδερφος και στο τέλος το χάλασα εγώ. Και τ' άλλο το χε πάρει η νύφη του αδερφού. Σακάκια. Να κάθονταν ορθά. Η Δερόπολη είχε μόρφωση

Και εδώ είχε σχολείο. Γιατί δεν πήγαινε ο κόσμος.

Άκουσε, εδώ δεν πήγαινες σχολείο. Σε έπαιρε με το ζόρι. Σου παίρε τον πατέρα εξορία, με το ζόρι. Γιατί; Τους είχε ως το γκιόξι στο πινημένο για ψάρια και για χέλια. Και κατόπι πήγαιναν στρατό και δεν ήξεραν να μιλήσουν αλβανικά. Απ' τη φτώχεια. Δεν είχε.

Τούτα τα χωριά γιατί δεν ξενιτεύτηκαν αφού ήταν φτωχα;

Που να πήγαιναν; Έφευγαν από δω τούτοι. Ήταν αγράμματοι όλοι.

Εμείς τότε μο Κώτση, έρχονταν απ' τα μπαμπούρια εδώ. Στα καλαμπόκια στα ρύζια. Ένα που είχε αγάπη πολύ τότε.

Είχες μια συκαμιά ολόκληρη έξω, δεν ήξερες που έβγαινε το καλύτερο τσίπουρο. Πήγαινε χαμένο. Έρχονταν ο άλλος απ' τη Λεσινίτσα πουλούσε κάστανα. Ένα

καπέλο κάστανα ένα καπέλο ρύζι. Ήμασταν χαμένοι. Έπαιρα κάστανα και έδινα ρόδια. Και κατόπι όταν έρχονταν καιρός για σπορά ρύζι, οι Ριζιώτοι δεν το χαλούσαν όλο. Έρχονταν καιρός για σπορά, κινούσαμε αγοράζαμε σπόρο ρύζι ένα με τρία. Δώμου ένα κιλό ρύζι θα σου δώσω τρία. Μυλωνάδες.

Μυλωνάδες όλοι απ' τη Λεσινίτσα. Δεν είχε εδώ. Ντουβάρια. Η Αβαρίτσα έκανε πορτοκάλια. Πήγαινε το Μάη στη Λεσινίτσα σου κάνε σαλάτα με πορτοκάλι. Τούτος απ' τη Λεσινίτσα, στην Αβαρίτσα τα παίρε. Άλλαζε κάστανα με πορτοκάλια. Στην Αβαρίτσα δεν ήβρισκες. Να δεις την διαφορά της μόρφωσης. Κείνος ήξερε και πώς να τα κρατήσει τα πορτοκάλια φρέσκα και να σου κάνει σαλάτα. Οι Ριζιώτοι ήταν πολύ μορφωμένοι.

Τ' Αλύκου που σε μπάζει μέσα. Αρκεί να σε γνωρίσει. Να περάσει εδώ ένας διαβάτης. Ένα ποτήρι νερό είτε πεινάω. Το κράτος ήταν πολύ στ' Αλύκου. Είχε πολλούς θιγμένους. Το Τσαούσι όχι. Ένα δυο είχε.

Αισθάνεστε αδικημένοι από την Ελλάδα.

Όχι, επειδή μας έκοψαν μια σύνταξη. Δεν είχε το κράτος, τι να μας δώσει. Την αγαπούμε ψυχικά. Έχουμε τα παιδιά, τα εγγόνια μας. Με εκείνο μπορούμε να ζήσουμε. Δεν μπορούμε να ζήσουμε εδώ. Δεν σ' άνοιγε κανείς το σύνορο να φύγουμε. Γιατί μόνο η μειονότητα η Ορθόδοξη είναι εκεί; Εκεί γύρισαν τα ονόματα, από Ασλάνης γίνηκε Λάζος.

Ευανθία Ζάχου- Γιώργος Ζάχος

Πανηγύρι γένονταν το Πάσχα το Μέγα, που το λένε και πέρα. Το κάναμε στην Αγία Βαρβάρα. Κινούσαμε απ' την Κυριακή της Ανάστασης μέχρι την Τρίτη το απόγευμα. Ο κόσμος πήγαινε πρωί απόγευμα στην εκκλησία. Τη θρησκεία που είχαμε εμείς, δεν την έχουν εκεί. Η Ελλάδα είναι μηδέν. Εμείς ήμασταν Χριστιανοί, εμείς ήμασταν Χριστιανοί Ορθόδοξοι με όλα μας. Βλέπω, έχω δώδεκα χρόνια που πηγαίνω πέρα. Μέρα με νύχτα. Σου λέω και μια φορά Χριστιανοί Ορθόδοξοι ήμασταν εμείς. Και τα κράτησαμε παιδάκι μου, με νύχια και με δόντια. Και με φόβο. Το 1967 και μετά ήταν ο φόβος.

Πήγαινες χόρευες εσύ την Πασχαλιά; Πως χόρευαν τότε;

Με το στόμα ας πούμε τα τραγούδια. Το πρώτο τραγούδι που ήλεγαν ήταν το Χριστός Ανέστη.

Μπάρμπα Γιώργης: Πήγαιναμε το πρωί άναβαμε κερι στην εκκλησία, κατόπι έβγαιναν έξω χόρευαν ο κόσμος.

Εμείς να σου πω Θάνο μου, τα μνήματα ήτανε στα πόδια μας, αλλά δέκα μέτρα πιο πέρα χορεύαμε, ας ήταν οι άνθρωποι μας στο χώμα. Τα χαμε αυτά τα κοινωνικά. Χόρευαν ο κόσμος και τη Δευτέρα το πρωί και το απόγευμα και την Τρίτη το πρωί.

Έρχονταν μεσημέρι έτρωγαν γιόμα, χτυπούσε η καμπάνα πηγαίναμε ξανά.

Και άμα ήταν τ' Αγιωργιού;

Τ' Αγιωργιού το πρωί είχε λειτουργιά, κατόπι τ' απόγευμα πήγαιναμε για χορό. Δεν είχε πάλι Δευτέρα το απόγευμα λειτουργιά. Κάναμε Πάσχα, όχι.

Ο αδερφός μου και ένας αξάδερφος μου περνούσαν με το καλάθι, ήταν δεύτερα ξαδέρφια αυτά, πήγαιναν μάζευαν την Παρασκευή. Έδινα αυγά ο κόσμος τότε, δεν είχανε λεφτά. Δυο τρία, ανάλογα πως είχαν το μαμπέτι, την παρέα. Άμα γινάτευαν και μεταξύ τους, έσπαγαν και τα αυγά, έριχναν πέτρες στο καλάθι και τελείωνε.

Πριν (το 1940) ήταν πιο ελεύθερα τα πράγματα. Ήξεραν μόνο τις εκκλησίες και κάνα χωράφι δικό τους. Εμείς είχαμε συνεταιρισμό. Δεν άδειαζαμε και να πήγαιναμε να σου πω την αλήθεια στις εκκλησίες. Γιατί άμα σε φώναζε ο ταξίαρχος να πήγαινες για δουλειά την Κυριακή της Πασχαλιάς, έπρεπε να πήγαινες.

Και σας φώναζαν για δουλειά την Κυριακή της Πασχαλιάς;

Το κάμναν καστένι.

Και πριν κλείσουν οι εκκλησίες;

Όχι μετά.

Και πριν, δεν έκαναν αξιόνια ορή μπάμπω; (μπάρμπα Γιώργης)

Για το καλαμπόκι, για το σάρι, για το ρύζι. Αξιόνι πώς να σου πω, Δεν το ξέρουνε αυτά το αξιόνι.

Καστένι για να μην πήγαινε ο κόσμος στην εκκλησία, έλεγε έχουμε αξιόνι την Κυριακή.

Του Ενβέρη τώρα.

Εξόρμηση μπράβο. Πήγαιναν σε μια δουλειά όλο το χωριό.

Έρχονταν υπόθεση για τις εκλογές τώρα. Το πρωί εδώ βαρούσαν τα νταούλια από η ώρα πέντε. Εκεί το έχουν όλη μέρα. Εδώ ήταν δυο ώρες. Να δίνονταν το σήμα ώρα οχτώ ότι οι εκλογές τελείωσαν 100%. Ήταν εντολή του δημοκρατικού μετώπου. Και έλεγε το υποστηρίζει τον Σωτήρη για πρωθυπουργό, για πρόεδρο της εξουσίας.(Μπάρμπα Γιώργης)

Αυτό ήταν, δεν είχε να βάλεις άλλονε.

Μεγάλη βδομάδα, τα φανερά δεν μας μάλωναν. Έρχονταν η Δευτέρα δεν είχε αργία. Από την Πέμπτη, πήγαιναν στο πλύμα ο κόσμος, έπλενε τα φορέματα τους. Τη Μεγάλη Πέμπτη μάζευαμε τα σκεπάσματα τα ρούχα που φορούσαμε, τα πλέναμε τη Μεγάλη Πέμπτη, να ήταν όλα πλυμένα. Έβαφαμε τα αυγά μας. Τα αυγά τώρα τούτοι τη μεγάλη Πέμπτη μονάχα. Τα αυγά της μεγάλης πέμπτης δεν τα τσουγκρούσαμε. Δεν τσουγκριόντανε τα αυγά, ούτε τα έτρωγε.. Έβαζαμε μετρημένα. Ήμασταν 7, έβαζαμε 8. Και για το κόνισμα ένα. Ενώ αυτά δεν τσουγκριόνται.

Πότε βάφατε τα άλλα που τσουγκριόνται;

Το Σαββάτο.

Και με τι τα βάφες;

Με μπογιά. Μπογιά είχε, υπήρχε μπογιά. Είχαν τα εργοστάσια εδώ που έκαναν τα υφάσματα. Που βάφαν τα ρούχα. Τότες έβαφαμε με ποσότητα. 50-60. Έρχονταν τα παιδιά του αδερφού μου; Θα δινά δυο αυγά. Όποιος θα έρχονταν σαν φίλος.

Άμα δεν έφταναν αυτά τα αυγά την Κυριακή το απόγευμα, την Δευτέρα έβαφαμε πάλι.

Κυριακή δεν τσουγκρούσανε στην εκκλησία. Δευτέρα και Τρίτη.

Έβαλαν και ρούγκουλα. Ποιος θα κερδίσει. Ποιο αυγό θα φύγει πρώτο στην κατηφόρα, έπαιρνε των άλλων τα αυγά. Τα μάζευα. Ήταν περίφημο πράγμα.

Την Μεγάλη Παρασκευή κάνατε δημοπρασία το σταυρό έτσι;

Ε βέβαια. Έβγαζαμε λιτανεία, γύρω γύρω την εκκλησία στην Άι Βαρβάρα. Ήταν μακριά η εκκλησία, δεν είχες που να πας. Ενώ τώρα που γίνεται εδώ στους Άι Σαράντα, στην Παναγία. Γιατί έχει δυο ονόματα αυτή η εκκλησία. Γιορτάζεις στις 15, είναι και στις 9 του Μάρτη. Εκεί δεν είχαμε. Μόνο την εκκλησία γυρνάγαμε τρεις φορές. Και ρίχναμε αυτό.

Το Σαββάτο βράδυ, έκανε αιμοκάθαρση αυτός.

Τότε εμείς δημοπρασία ήλεγαν, ήταν όλος ο κόσμος στην εκκλησία, εσύ ήλεγες 100.000, εγώ ήλεγα 150. Όποιος να λεγε το περισσότερο. Ήταν περίφημο. Αυτό ήταν το πιο καλύτερο. Γουστότικο πράγμα. Τώρα δεν γίνεται. Τώρα λέω εγώ στην επιτροπή πριν κάτι μέρες. Τότε πήγα να πάρω εγώ το σταυρό, το σταυρό δεν τον πήρα, τον πήρε ο Τάκη Μπώρος, που είχε και αυτός για το παιδί του ταχτεί και εγώ πήρα την εικόνα.

Εγώ την έστειλα απ' τη Χαλκίδα.

Αλλά εγώ την έκανα στην Άι Σαράντα. Γιατί ήταν τώρα πρόσφατα, δεν ήταν πριν.

Απόκριες, τις μεγάλες απόκριες πηγαίναμε στην εκκλησία, χορεύαμε... τα ίδια (τραγούδια) όπως και τις άλλες μέρες. Ότι ήξερε ο καθένας. Τι τραγούδι ξέρεις; Ήλεγε εκείνος που βγαίνει μπροστά, κείνο που ήξερε.

Μισοί άντρες, μισοί γυναίκες. Το παίρναν μαζί οι άντρες και κατόπι οι γυναίκες.

Τους μασκαράδες τους θυμάσαι;

Ε πως, γίνονταν νύφη ένα παιδί... Ο αράπης με τον κύπρο, ο σταχτιάρης με τη στάχτη, η νύφη, ο γαμπρός, τα παλικάρια, η μπάμπω με τη στάχτη, ο γέρος. Το νόημα, για να κλέψει ο γαμπρός τη νύφη και τον κυνηγούσε ο αράπης και η μπάμπω με τη στάχτη τον χτυπούσαν. Τον έπιαναν τα παλικάρια και πήγαινε η μπάμπω και τον έκανε με τη στάχτη. Ήταν ωραίο, γουστότικο. Πριν από μας περούσαν.

Αφού έχω γίνει εγώ.(μπάρμπα Γιώργης)

Γλεντούσαν στην εκκλησία ώσπου πεινούσαν.

Η γιαγιά η Μήλω την Τρίτη της Πασχαλιάς που τελείωνε το Πάσχα, τούτην ώρα ήταν σε ένα μέρος που είναι το σπίτι του Κόκκαλη, που είναι η Λένα, του Ζησο Μήτρου το

παιδί μο, αυτό ήταν αλώνι. Και έρχονταν ο κόσμος χορεύοντας απ' την εκκλησία, απ' το σοκάκι. Και χορεύαμε και στ' αλώνι, σαν χωριό. Εκεί ήταν και γενικά, ήταν τέσσερα χωριά. Όσπου μούσγωνε. Αυτή η γιαγιά Μήλω ήτανε...

Κατόπι την Παρασκευή μετά το Πάσχα, γιόρταζαμε το όνομα Άγιο Βασίλη. Ήταν μέσα στις τέσσερις γιορτές του Πάσχα. Είχαμε τη Δευτέρα της Πασχαλιάς, την Τρίτη η Τρίτη της Πασχαλιά. Γιατί λέμε τρεις το Πάσχα, τρεις τα Φώτα, τέσσερις το Μέγα Πάσχα. Το Μέγα Πάσχα, πιάνεται η Κυριακή, η Δευτέρα, η Τρίτη και η Παρασκευή. Η Παρασκευή ήταν η τέταρτη μέρα του Πάσχα. Γιορτάζονταν ο Άι Βασίλης που το γιόρταζαν πέρα στην «Αργκινατούρα».

Γιόρταζαν στον Άι Βασίλη, εξαιτίας που ήταν η ενορία μας, τα τέσσερα χωριά. Δεν είχανε και που να πάουνε και συμπλήρωνε με αυτή την εκκλησία και το χωριό το Τσαούσι.

Γιατί είναι κοινή η Αγιά Βαρβάρα; Την έκαναν μαζί όλα τα χωριά;

Ναι

Και γιατί την έκαναν εκεί και όχι μέσα σε κάποιο χωριό;

Α εκεί ήταν η τοποθεσία. Για να καταλάβεις η εικόνας της Αγία Βαρβάρας, αυτή ήτανε πίσω. Στο πίσω μέρος κάτω κάτω ήταν η εικόνα. Αυτή τώρα κάποιος τώρα ονειρεύτηκε, κάπως ήταν η δουλειά και ήθελαν να την βγάλουν στην επιφάνεια να την ήβλεπαν όλα τα χωριά. Να ήταν σε κάποιο ύψωμα. Αυτή την βγάναν η επιτροπή το βράδυ πάνω και αυτή κατήβαινε πάλι κάτω. Εκεί που είναι τώρα. Και την ήβρισκαν κάτω. Κάποιος τώρα απ' όλο τον κόσμο.

Ήταν ο παπάς, θα σου πω γω. Η γιαγιά μου ήτανε κοπέλα όταν χτίστηκε η εκκλησία. Μολογούσε η γιαγιά μου, η μάνα του πατέρα μου. Απ' έκει απ' την εκκλησία ήταν κάτι πυράρια, παλιούρια και ήτανε χώσμα. Ένας παπάς που ήταν εδώ, παπά Βαγγέλης λέγονταν και η επιτροπή, μαζεύτηκαν ο κόσμος. Η εκκλησία είναι χωμένη απ' έκει πίσω. Δεν είχε εκκλησία, παρακλήσι ήταν. Όχι παρακλήσι, εκκλησάκι. Το προσκυνητάρι μικρό, τόσο ήτανε. Αποφάσισαν να την βγάλουν, εμφανίστηκε. Όλα τα χωριά αποφάσισαν. Και επέμεναν να γίνει και η γιαγιά μου, δεν είχανε και μεταφορά, έχει κουβαλήσει ασβέστη με τον ώμο, με σκοινί. Εκεί που δούλευανε, ο παπάς, αποφάσισαν την ήφεραν ως τη μέση την εκκλησία-ως τα θέμελα-την παίρνουνε την εικόνα και την έφεραν μέσα, πριν την χτίσουνε την εκκλησία. Και το πρωί πήγανε και δεν ήταν η εικόνα. Ποιος την πήρε την εικόνα, η

εικόνα ήταν από κάτω. Ένα βράδυ, δυο βράδια, τρία βράδια, απόρεσαν ο κόσμος. Και ο παπάς αποφάσισε και είπαν ο κόσμος μπα γιατί να γίνει τούτο το πράμα. Και ο παπάς της είπε, την έβγαλε και είπε, εμείς της είπε αποφάσισαμε και σε βγάλαμε εδώ- στην επιφάνεια της είπε-, να σε ιδεί ο κόσμος όλος και εσύ αν θέλεις να κάτσεις κάτω κει, να σε κλείσουμε με παλιούρια. Και την άλλη μέρα, μολογούσε η γιαγιά μου, έκατσε, συγκινούμαι. Την άλλη μέρα λέει η γιαγιά μου, βρήκαμε την εικόνα εκεί. Μολογούσε η γιαγιά μου. Αααα να σουν εκεί, να μουν και εγώ εκεί...

Και έγινε με κοινή εργασία;

Βέβαια εθελοντικά. Και έκαναν ο κόσμος... ας πούμε ήταν οι μαστόροι, με τη σειρά τα σπίτια για να φάνε το μεσημέρι. Για διατροφή, το μεσημέρι εσύ, γιόμα ο άλλος. Το κάναν με τη σειρά. Είχανε κοινό.

Για να είναι η εκκλησία απ' το 1800 τόσο υπήρχαν τα χωριά.

Υπήρχαν και γένονταν τα ίδια ήθη και έθιμα. Απ' εκεί ξεκίνησαν και έγινε συνέχεια.

Εδώ τώρα το χωριό τούτο ποιοι σας είπαν ότι ήρθαν και το φτιάξαν; Είναι παλιό χωριό;

Εδώ οι περισσότεροι ήταν ερχόμενοι. Ήταν μια ράτσα Στουκάτες, αυτοί ήταν μόνιμοι ντόπιοι εδώ. Γιατί ο πατέρας μου ήτανε δάσκαλος και είχε κάνει το γραφικό του χωριού. Που να το βρεις. Το' χάνε πάρει και το στείλανε στο υπουργείο. Και μάλιστα είχε βραβευθεί ο πατέρας μου για το ιστορικό του χωριού. (Μπάρμπα Γιώργης)

Εμείς είμαστε απ' το Σελλειό στα Γιάννενα. Απ' την κακαβιά πιο μέσα είναι. Οι Ζαχάτες δεν είναι απ' τη Δρόπολη.

Στις ονομαστικές γιορτές που μαζευόσασταν στα σπίτια.

Παραδείγματος χάρη σήμερα είναι του Βαγγελισμού, έχω Βαγγέλη. Περούσαν παρέες, παλιά πριν την ηλικία μας να καταλάβεις, περούσαν παρέες, κείνοι που χαν τα ονόματα, Βαγγέλης είτε Χρήστος, όποιος είχε τα ονόματα αυτά που γιορτάζαν την ημέρα, περούσαν παρέες. Η ίδια παρέα θα πήγαινε όμως σε όλο το χωριό. Και έπιναν, γλεντούσανε, τραγουδούσανε. Μια παρέα, δυο παρέες, τρεις. Περούσες εσύ με την παρέα σου; Ήσουν πέντε άτομα, έπινες γλεντούσες, τραγουδούσες; Πίσω από μια ώρα δυο έρχονταν άλλη παρέα του χωριού.

Ενώ μετά που κόπηκαν οι γιορτές;

Πήγαιναμε κρυφά. Στην εκκλησία πήγαιναμε κρυφά. Μεγάλη Παρασκευή το χάμε έθιμο να καταλάβεις, πήγαιναμε, καθέριζαμε τα μνήματα, τους έβαναμε δάφνες, λουλούδια. Μην τηράς τώρα που έχουμε μνήματα μαρμαρένια. Παλιά ήτανε στο χώμα τελείως. Τα βρήκα και εγώ. Πηγαίναμε λουλούδια της Αγιά Παρασκευής που ρίναμε στον επιτάφιο, πήγαίναμε και στα μνήματα. Κατόπιν την Κυριακή που έρχονταν, πήγαιναμε στην εκκλησία, μάζευαμε λουλούδια στο δρόμο και με δάφνη, τους έβαναμε. Μετά που χάλασαν οι εκκλησίες ανάβαμε κεριά κρυφά, μέσα στα σπίτια που είχαμε κονίσματα κρυφά. Λεύτερο το χα, αλλά ήταν και πράκτορες. Άμα σε ήγλεπε σε δίνε.

Δεν το χε δει κανένας.

Το ξέραν, δεν τ' άναβαμε όταν ήταν ο πράκτορας που καταλάβαιναμε, ότι ήρθε κάτι να δει. Τ' άναβαμε πιο αργά.

Δεν έλεγε κάτι που το είχες εκεί;

Γιατί να πει, αυτό ήταν προσωπικό μου, δεν μπορούσε να μου το πογορέψει. Όξω ναι... και μέσα να σε βλέπε σε δίνε, αλλά φυλαγόμασταν. Έρχονταν η Μεγάλη Βδομάδα, έβαφαμε αυγά, τα ρίναμε στους δρόμους καστένι. Καστένι να τους... να θύμωναν και αυτοί. Ήβλεπαν αυτοί, ποιος τα κάνε; Μήνα γράφαμε ονόματα. Ήταν επιτήδειοι αυτοί. Γιατί δεν υπάρχει στην Ελλάδα; Η κάθε πλάση έχει τα δικά της. Καλά εμείς υπόφεραμε ας πούμε τα δικά μας... ο πατέρας μου ήταν κοσμογυρισμένος, να σου πω ότι κοσμογυρισμένος με την έννοια είχε φτάκει μέχρι την Αίγυπτο παλιά, δούλευε σε φούρνο. Φουρτζής. Αλλά είχε παένει στην Αλεξάνδρεια, Αίγυπτο. Αλλά λόγω που απ' τους γονείς του και αυτός, ήτανε μοναχογιός, ασθένεια είχαν και αυτοί. Πράγματα που δεν περιγράφονται, βαριές αρρώστιες και γύρισε ο άνθρωπος πάλι. Και ήλεγε αυτός ο καημένος. Το πουλί, θα φύγει, θα φύγει, θα φύγει, θα γυρίσει πάλι στον τόπο του να καθίσει κάποιαν ώρα. Κάποιαν ώρα. Και έτσι έγινε. Ποιος το λέγε η Ελλάδα τώρα να φτάσει .

Κάτω εδώ που είδα του Άγιου Κοσμά το εκκλησάκι που φτιάξανε, τι σας λέγανε εκείνα τα χρόνια; Λέγανε πέρασε εδώ ο Άγιος κοσμάς.

Εκεί που είναι το εκκλησάκι είχε καθίσει, το λέγαν γενεά τη γενεά. Το μέρος που το κάνε ο Άγιο Κοσμάς, όταν περούσες είχε μια ευωδία βασιλικού. Και ήλεγαμε ότι πέρασε και έκασε. Δήθεν τώρα εκεί που πέρασε ο Άγιος Κοσμάς και όπου κάθισε,

μύριζε βασιλικό. Και από αυτό τώρα, ξεσηκώθηκαν οι πιο μεγαλύτεροι. Ότι αυτό είναι ένα είδος σημάδι, ότι πέρασε από δω ο Άγιο Κοσμάς και έκατσε, ας κάμουμε ένα...

Το χωριό το δικό μας έχει δυο. Ένα εδώ κάτω η Αγιά Παρασκευή και την Αγιά Βαρβάρα. Για τούτο επειδή ήταν παλιοκλήσι, πήρε και αυτό το μέρος το όνομα «παλιοκλήσι». Επειδής ήταν παλιό εκκλησάκι. Πώς να σου πω. Παρακκλήσι. Το κάναμε εκκλησία κατόπι Δεν ήταν εκκλησία για να γιόρταζαμε. Πήγαιναν σε άλλο χωριό να καταλάβεις που είχαν εκκλησία επί τούτου Αγιά Παρασκευή, στο Λαζάτι. Άι Λιάς, είχε αυτό το χωριό το Κασημελάημπεη, Νεοχώρι ας πούμε. Αυτό το χωριό έχει την Άι Μαρίνα και αυτή παρακκλήσι ήταν και το κάναμε εκκλησία το χωριό. Και ο Άι Λιάς ήταν παρακκλήσι και το κάμανε εκκλησάκι. Μικρό εκκλησάκι είναι, δεν είναι κανένα ποιος ξέρει εκκλησάκι, αλλά είναι εκκλησάκι, με όλα τα εξαρτήματα. Το κάναμε οικογένεια, οικογενειακό.

Άρα το χωριό εδώ πανηγύριζε το χειμώνα της Αγιά Βαρβάρας;

4 Δεκέμβρη ναι, αλλά δεν έκαναν όπως κάνουμε τώρα κρέατα. Νηστίσιμα. Σύκο, έβανανε λουκούμι, τα ξέρεις τα λουκούμια. Τι έβαναν μωρέ γέρο; Σιτάρι, κάχτες, καρύδια, τέτοια καρβέλα, ψωμάκι αλλά το κάναν στα χέρια οι γυναίκες.

Γίνονταν χορός τότε;

Ήταν νηστίσιμο και δεν ξέρω αν χόρευαν παλιά. Ήταν σαν νηστίσιμο πράμα, σαρακοστιανό. Δεν ήταν ας πούμε... κάνανε χορό...

Τα Φώτα πήγαιναν έπαιρναν ήγιασμα, και χόρευαν, γίνονταν χορός τα Θεοφάνεια. Χόρευαν οι γυναίκες και έπαιρναν τα τραγούδια που ήξεραν. Μπροστά στο καμπαναριό. Είχανε χοροστάσι. Από τούτη πλευρά προς την Τρέμουλη ήταν τα μνήματα. Τώρα τα σήκωσαν τα μνήματα και τα πήγανε, έκαμαν νεκροταφείο κανονικό. Όπως είναι η φράχτη του νεκροταφείου, εκεί ήταν και το δημοτικό σχολείο. Το παλιό. Εκεί τελείωσα εγώ και αυτή. Αλλά εκεί είναι εξαρχής. Τώρα Το χαλάσανε, έγινε νεκροταφείο. Πήγαιναμε κανονικά, έπαιραμε νερό, καθένας το μπουκάλι του απ' το σπίτι, με ένα κλαράκι ελιά απάνω στο βούλωμα. Έπαιραμε απ' το πηγάδι και το σμίγαμε, πώς να σου πω. Το ρίναμε στη λεκάνη και έπαιραμε με το ποτήρι κατόπι. Το κρατούσαμε, αυτό δεν χαλάει. Έριναμε κάποιο κέρμα στο νερό και τραβούσαν οι άλλοι με ένα κουταλάκι, αυτή η επιτροπή. Γύριζαμε απ' τα φώτα,

το μεσημέρι που θα τρώγαμε το μεσημεριανό, έπιναν όλοι από ένα κουταλάκι από αυτό. Κατόπι το νερό αυτό... έναν τον πονούσε η κοιλιά ας πούμε, το δίνανε λίγο ήγισμα, του περνούσε ας πούμε.. τότε ο κόσμος ήταν αθώος, δεν ήταν διαβολεμένος όπως είναι τώρα. Τώρα τι θα κάμει και ο Θεός. Τον απαρατήσαμε, μας απaráτησε. Και το τέκνο σου, άμα το απαρατήσεις, δεν θα σε απαρατήσει;

Του Ευαγγελισμού βγαίνανε με τα κουδούνια;

Φευγάτε φίδια και γκουστέρες, ήρθε τ' Ευαγγελισμού, Θα σας κόψουν τα κεφάλια, θα σας ρίξουν στα ποτάμια

Αυτά δεν τα ξέραμε μαναχό, δεν ήταν κανένας επιτήδειος να στα αναλύσει. Έτσι τα βράμε, έτσι τα κάναμε. Τόσα ήξεραμε, τόσα λέγαμε.... Έρχονταν η μέρα η καλή, κάναμε γενικά εκείνα που ήξεραμε. Κείνο που ξέρεις εσύ, το κάνα και εγώ. Δεν το έκανα ατομικό. Κοινό πράμα.

Για πες μου για τον γάμο τώρα.

Να σου πω το δικό μου το γάμο. Ξεκίνησε από την Πέμπτη, έβγαζανε ξύλα. Πώς να σου πω, είχαν ένα έθιμο οι καλεσμένοι καλούσαν την Παρασκευή, το Σαββάτο πήγαιναν. Η κλούρα του κουμπάρου την Πέμπτη, καλούσες τον κουμπάρο, καλούσες τον βλάμη.

Τον βλάμη εννοείται, ένα φίλο πιο πιστός. Γένονταν στον παπά. Όταν χάλασαν οι εκκλησίες, έκοβαν λίγο εδώ το χεράκι, έπινα εγώ το δικό σου και εσύ το δικό μου και λέγομάσταν βλάμηδες και οι γυναίκες δερφοπτές. Έχω γίνει σε παπά. Έχω τρεις τέσσερις. Δεν ήξεραμε τι έλεγε. Μας έριχνε την ποδιά μπροστά, το πετραχήλι και μας διάβαζε γοπάνω, όταν τέλειωνε μας έβαζε και φιλιόμασταν και κατόπι καλιόμασταν. Πήγαινα φιληνάδα εγώ στην δερφοπτή και αυτή ερχότανε, έκαναμε ανταλλαγή φιλίας, τραπέζωμα. –τι νόημα είχε μετά-Δεν έπρεπε να τα χαλάσουμε, καλύτερα να τα χάλαγα με τον αδερφό μου ή την αδερφή μου παρά με την δερφοπτή. Ήταν με τον παπά, σαν όρκισμα. Και τελείωνε το τροπάριο αυτός, μας έβαζε και φιλιόμασταν... και οι βλάμηδες...

Το Σάββατο πήγαιναμε για ξύλα, την Πέμπτη καλούνταν οι κουμπάροι. Έφτιαχνε η πεθερά μια κουλούρα, η μάνα του γαμπρού, έφτιαχνε μια κουλούρα και την πήγαινε στον κουμπάρο. Καλούσε τον κουμπάρο την Πέμπτη και τους βλάμηδες. Ενώ η νύφη δεν έκανε τίποτα. Μοίραζαν τα καλέσματα την Παρασκευή το πρωί, ποιον 40,50,80 όποιον θα μπορούσε να καλέσει. Πήγαινε άνθρωπος. Ένας συγγενής

και από την νύφη και απ' τον γαμπρό, πήγαινε τα καλέσματα. Σύμπτωση μπορεί να ήταν καλεσμένοι και απ' τον γαμπρό και απ' την νύφη, είχε χωρητικότητα. Η νύφη το γάμο τον κινούσε το Σάββατο βράδυ. Έρχονταν απ' τον γαμπρό, 5 άτομα, 7, ανάλογα το... και την φορούσανε την νύφη, την αρμάτωνανε, της φορούσανε τα ρούχα της νύφης. Το κουστούμι το κάνε ο γαμπρός. Τα πήγαινε ο γαμπρός. Χορό έκανε γάμο ο πατέρας μου, το Σάββατο μέχρι την Κυριακή το απόγευμα. Έρχονταν ο γαμπρός να πάρει τη νύφη. Συνήθως τα στέφανα τα βάναμε στο σπίτι. Πηγαίναμε έπαιραμε τα στέφανα, τα είχε η εκκλησία τα στέφανα όμως. Ένα ζευγάρι για όλους, άλλο πράμα. Περίφημα.

Όταν πήγαιναν, η κοπέλα, πήγαιναν καλούσανε την νύφη, την αρματώνανε και έκαναν τραπέζι. Είχε τους καλεσμένους η κοπέλα τους δικούς της.

Την Κυριακή κατόπι, κοιμόμαστε δυο ώρες, κινούσε πάλι ο γάμος μέχρι την ώρα που θα πήγαιναν να την πάρουν οι κρούσκοι. Έρχονταν οι κρούσκοι με μπαϊράκι πως το λένε,

Έκαναν ένα σταυρό με ένα καλάμι και στις μύτες έβαναν νεράντζια, ένα στην κορφή και δυο άκρες. Ύφασμα άσπρο και κόκκινο.

Και αυτό ποιος το κρατούσε;

Ένα παιδί απ' την μεριά του γαμπρού. Το μπαϊράκι στιόντανε στο σπίτι του γαμπρού. Εκεί απ' το Σάββατο το βάναν στο μαντρί, το βαναν στην μάντρα. Ο γάμος, το σύμβολο του γάμου. Έρχονταν έπαιραν την νύφη την Κυριακή το απόγευμα, κινούσε μέχρι την Τρίτη το πρωί ο γάμος.

Άκου γιατί βιάζεται. Πήγαιναν με το μπαριάκι να πάρουνε την νύφη. Πρώτα ο γαμπρός με το μπαριάκι, μετά ήτανε τα όργανα και όλοι οι άλλοι. Και ο γαμπρός με τους δικούς του, με τον κουμπάρο, με τον βλάμη. (μπάρμπα Γιώργης)

Τον κουμπάρο ποιος τον διάλεγε; Ο γαμπρός;

Όχι είναι αυτός που τον εβάφτισε. Ένας ήταν με την κουμπάρα. Δεν είχαμε ελευθερία όπως το κάνουν τώρα να βάλουν πέντε έξι άτομα. Ένας ο κουμπάρος με την κουμπάρα και ο βλάμης με τη βλάμισσα.

Και ύστερα ξεκινούσαν να πάνε να πάρουν. Η μάνα του γαμπρού έκανε κουλούρα, σαν ψωμάκι με κρασί, να το χάνε για το δρόμο. Τύχαινε περίπτωση που να' τανε

μακριά, να πήγαιναν σε ένα άλλο χωριό. Τελικά πήγαιναν εκεί, στο σπίτι της πεθεράς χαιρετιόνταν όλοι όξω αυτοί, περιμένανε τους κρούσκους. Χαιρετιόνταν και πήγαιναν μέσα και καθόντανε στο τραπέζι και ήλεγαν τις ευχές. Καλώς σας ήβραμε, να μας προκόψουνε, δεν ήλεγαν να μας ζήσουνε. Καλή τύχη, αγριάδα να γίνουνε, ανθόσπαρτα. Είχαμε το λεξιλόγιο μας. Τραγουδούσανε μέσα. Σκώνονταν για να φύγουνε. Πήγαινε ο γαμπρός να χαιρετίσει τη νύφη, αλλά πήγαινε στην πεθερά μπροστά. Η πεθερά το δίνε μια πετσέτα στην πλάτη, αυτός της φιλούσε το χέρι (είχαμε εμείς μωρολογίες μπόγλικες: Ευανθία Ζάχου) ο νουνός θα πήγαινε οι κοπέλες να πάρουνε την αρμάτα. Τα φορέματα, τι είχαν, κουβέρτες, βελέντζες. Ανέβαζαν ένα παιδί μικρό, που να χε και μάνα και πατέρα γοπάνω στο βανταλίκι. Δεν κατήβαινε αυτός, αν δεν του τάζε κάμποσα χρήματα. Πόσο το δίνε εκεί. Κατέβαινε έπαιρνε τα φορέματα μπροστά και οι κοπέλες έφευγαν μπροστά και πήγαιναν τα φορέματα και κατόπι γύριζανε πάλι και έρχονταν παρέα.(μπάρμπα Γιώργης)

Στο δρόμο κατόπι σταματούσαν σε ένα μέρος, μοίραζαν την καρβέλα και έπαιρναν όλοι οι καλεσμένοι, έπιναν και κρασί. Είχανε πράγματα. Ένας γάμος κόστιζε και τότε. Και πολύ κόστιζε (Ευανθία Ζάχου)

Η μάνα της νύφης έκανε κλούρες.

Εκεί που ρίνουνε τα λουλούδια τώρα, είχαμε καρβέλες τρείς. Ψωμί σταρίκοβο.

Και που της ρίχνανε;

Στο μαντρί του πεθερού. Όποιος την έπιανε. Και έπαιραν το τραγούδι, έβγα πεθερά στη σκάλα με το μέλι με το γάλα. Ρίξε ρύζι να ριζώσει και ο θεός να τα προκόψει. Την καρβέλα είχαν ένα ελάττωμα την έριναν προς τα πίσω, κατόπι την έριναν μπροστά. Σου λέει όχι δεν κάνει πίσω. Ήταν τυχερό ποιος έπαιρε την καρβέλα της νύφης.(μπάρμπα Γιώργης)

Ενώ την Τρίτη καρβέλα την πήγαιναν στον φούρο. Εκεί που έκαναν τα φαγητά.

Ο γαμπρός πήγαινε μπροστά στον πατέρα, τον αγκάλιαζε του δίνε το χέρι, κατόπι στην μάνα. Η μάνα βαστούσε το μέλι και λίγο καθάριο, λίγο αλεύρι σταρένιο. Σε δυο πιάτα. Εδώ το μέλι, εδώ το καθάριο. Κάθονταν στην πόρτα, πήγαινε το παιδί, το φιλούσε. Στην πόρτα μπροστά έβαναν απ' το βαντελίκι, έβανανε μια κουρβέτα ή μια βελέντζα και την έβανανε στην πόρτα πέρα πέρα. Και η μάνα ήταν απ' την μέσα την μεριά, το παλικάρι μπροστά, ο γαμπρός απηδούσε με το δεξί του πόδι γοπάνω,

αγκάλιαζε τη μάνα τη φιλούσε. Έρχονταν η νύφη, το ίδιο και αυτή. Αλλά έπρεπε να χύσει το μαστραπά το νερό η νύφη. Κατόπι έβανανε τα δάχτυλα στο μέλι και στο καθάριο και τα βάναν στην πόρτα, τρεις φορές. (μπάρμπα Γιώργης)

Να τα βλέπες ζωντανά ήταν περίφημα.

Επήγαινε μέσα αγκάλιαζε η νύφη, η πεθερά και πήγαινε τα βάναν και κάθονταν στο δωμάτιο. Κατόπι όλοι οι άλλοι χαιρετιόταν και πήγαιναν μέσα. Κατόπι κάθονταν στο τραπέζι. Οι κρούσκοι από μια μεριά, οι καλεσμένοι από την άλλη. (μπάρμπα Γιώργης)

Έξω φτιάχνανε σκεπές, τα σκέπαζαν με βλάχουρο. Βλάχουρο δεν έχετε εκεί. Είναι ένα είδος χόρτου, και το λένε βλάχουρο. Και μοσχοβολάει. Για ίσκο.

Όλοι με τη σειρά και κατόπι κινούσε το γλέντι.

Ο χορός τώρα πως ξεκίναγε;

Ο χορός τώρα ξεκίναγε να βγάλει ο γαμπρός τη νύφη. Την Κυριακή δεν έχορευανε. Χόρευαν στο τραπέζι και όξω χόρευαν οι υπόλοιποι. Χώρια ο γαμπρός, χώρια η νύφη. Τελικά τη Δευτέρα γυρίζανε πάλι για τραπέζι. Τώρα είναι η ώρα να βάλουμε τα παιδιά στο χορό. Ο νουνός στη μέση ο γαμπρός απ' έδω και η νύφη απ' εκεί. Τους χώριζε και τους αντάμωνε. Ταράξου νούνε απ' αυτού. Χόρευαν τελείωνε αυτό. Έρχεται τώρα η υπόθεση να ξεκινούσαμε τον κουμπάρο. Τη Δευτέρα τ' απόγευμα. Τον ξεκινούσανε με τα όργανα. Και γύρισε πάλι τη Δευτέρα το βράδυ ο νούνος. Εμείς κατόπι εκείνα τα χρόνια δεν πήγαινε ο πατέρας κι η μάνα κοντά στη νύφη. Γένονταν και έναν άλλον. Το Σαββάτο βράδυ το άλλο, πήγαιναν πάλι, πιστρόφια τα λέγανε, γυρίσματα. Κρούσκοι απ' εκεί που έπαιρναν την νύφη. Σε εμένα έρχονταν 7 από τη νύφη, εγώ κατόπι θα πήγαινα ή 9 ή 11. Έπρεπε να είναι μονό. Και πήγαιναμε εκεί και κάναμε τα επιστρόφια, τα φιλέματα.

Μια βδομάδα ήμασταν στο σπίτι του πεθερού. Το Σάββατο είχαμε γυρίσματα στο σπίτι του πατέρα μου. Έκανε δεύτερο τραπέζι ο πατέρας μου. Τα γυρίσματα τώρα θα είχε πάλι τους συγγενείς. Όχι όλους που ήταν στον γάμο, θα' ταν η αδελφοσύνη. Τώρα έρχονταν και οι κρούσκοι μαζί με τη νύφη και τον άντρα της. Όπως ήθελε να ευχαριστήσει. Γλέντι μέχρι την Κυριακή το πρωί.

Τη Κυριακή το μεσημέρι απ' τα φιλέματα, πάλι στο σπίτι της νύφης. Η μάνα μου καρτερούσε εμένα τον άντρα μου, την πεθερά και τον πεθερό για τραπέζι. Οικογένεια.

Εμείς τον κάναμε στις 20 του Αυγούστου, εδώ έξω. Ο κήπος ήτανε στρωμένος με βλάχουρο, σκεπασμένος με βλάχουρο. Δηλαδή ήτανε για ίσκο καμωμένος.

Με τι φορεσιά παντρεύτηκες;

Εγώ φούστα, δεν είχα αλαντζά. Φούστα με πιέτες. Καφέ, μπλε, μαύρο όχι. Από πάνω σακάκι, παλτό. Γένουνταν γυναικείο. Τα καναν ραφτάδες εδώ. (...) εμείς στην ηλικία μου δεν παρά φορούσαμε και γενικά καθημερινά. Είχαν βγει τα φουστάνια. Έκαναν φούστες με μισά, με ένα λουρί. Και το λουρί πίσω να το χανε σίγουρο.

Εκεί που χορεύατε, τι είχατε;

Εκεί είχαμε αλαντζάδες, αλλά εκείνοι που είχανε. Ανάριοι αυτοί οι αλαντζάδες του παλιού καιρού. Κίτεροι αλαντζάδες(...) Ανάριοι όμως, δεν είχαν όλες οι γυναίκες.

Και ποδιές, βελούδο πράμα ήταν και καντιφές. Με κορδέλες. Τρεις. Πάνω και κάτω βάναμε ίδιο χρώμα και στη μέση άλλο. Έκαναμε και κεντιστές με το βελονάκι. Οι πανίδες και τα μαντήλια απ' εκεί έρχονταν. Άσπρες, κίτρινες με τριαντάφυλλα και κλόσσια.

Βασίλης Ιωάννου

Στόχος να ξεκόψουν το ελληνικό στοιχείο της Βορείου Ηπείρου από την θρησκεία. Γιατί η θρησκεία είχε τόσο δύναμη, που ο ίδιος ο χότζας, ο στρατός του, οι υπηρεσίες του δεν θα μπορούσαν να βάλουν την πίστη απ' τον άνθρωπο. Γιατί η πίστη δεν είναι ούτε στο χέρι, ούτε στο ποδάρι. Μες' την ψυχή. Και σου λέει άμα τους αφαιρέσω τις εκκλησίες και ότι άλλα ιδρύματα υπάρχουν θρησκευτικά, θα τους μείνει μόνο αυτό που μένει στην ψυχή τους. Δεν θα οργανώνονται, γιατί εκεί γίνονταν πανηγύρια, είχαν μια δύναμη. Είχαν μια αγανάκτηση; Θα την είχαν από κοινού. Ενώ όταν πας δουλεύεις, δεκαπέντε ώρες στον συνεταιρισμό, δεν έχεις γνώμη για άλλα πράγματα εκτός απ' την επιβίωση και ένα κομμάτι ψωμί που θα πάρεις. Αυτό ήθελε αυτός. Να ξεκόψει το ελληνικό στοιχείο από το θρήσκευμα και από την άλλη πλευρά ταυτόχρονα αφαιρούσε και την ελληνική συνείδηση, για να την ξεκόψει και απ' την Ελλάδα. Με σκοπό σου λέει, μια ώρα αυτοί θα με υπηρετούν τυφλά σαν Αλβανοί πολίτες, θα αλλοιωθούν με συνείδηση, με θρήσκευμα. Για να μην φανεί ότι ήταν μόνο εναντίον της θρησκείας, της ορθοδοξίας, δηλαδή κατήργησε γενικότερα όλες τις θρησκείες. Ήταν και στο δόγμα των κομμουνιστών ότι δεν υπάρχει θεός, ναι.

Τώρα δεν θεωρείς ότι ήταν και ένας τρόπος να λειάνει τις διαφορές ανάμεσα στους δυο λαούς, αφού η βασική πολιτισμική διαφορά ήταν αυτή;

Όχι εγώ πιστεύω αυτό δεν τον ένοιαζε πολύ. Γιατί αυτός τα καλύτερα στελέχη τα έπαιρνε από δω και τα πήγαινε πάνω στους Μαλσόρους να μάθουν πέντε γράμματα.

Συμφωνώ άλλο σου λέω. Ότι ήθελε να λειάνει τις διαφορές για να είναι μετά όλοι αλβανοί πολίτες, αφού η βασική πολιτισμική διαφορά ήταν η θρησκεία.

Αυτό το προσπάθησε αυτός με την ανταλλαγή πληθυσμών. Πήρε πολλούς απ' τον Νότο και τους πάει στον Βορά. Τους άλλαξε και ταυτόχρονα και την εθνικότητα. Επειδή ήταν πιο πολιτισμένοι ο Νότος και από Δρόπολη και από Χιμάρα και από Βούρκο. Είχαν πολιτισμό. Εκείνοι έτρωγαν με τα χέρια. Δεν ήξεραν τι θα πει χουλιάρι, ή πιρούνι. Ενώ οι δικοί μας εδώ και πριν του 20^{ου} αιώνα έτρωγαν με χουλιάρι. Μπορεί να τρώγαν σε ένα ταψί, αλλά δεν έτρωγαν με τα χέρια ποτέ. Οι Τούρκοι ακόμα και σήμερα εκτός απ' την Πόλη την Κωνσταντινούπολη, τρώνε έτσι.

Το μαζεύουνε και το τρώνε. Το βλέπουμε στα τούρκικα σίριαλ που βλέπουμε εδώ πέρα. Οι άνθρωποι είναι πολύ πίσω. Είτε οι Αλβανοί εδώ πέρα, το κρέας, οι Λιάμπηδες, δεν τον τρώνε ψημένο. Λίγο ως που να πάρει, με το αίμα, το τρώνε και τους πέφτει το αίμα κάτω. Τρώει κάποιος Έλληνας το κρέας κατ' αυτόν τον τρόπο; Εγώ έχω τύχει μια φορά σε έναν γάμο ενός Λιάμπη και με έβαλαν και στην κορφή, σαν φίλο, ξενοχωρίτης κιόλας. Και όταν μου έφεραν το πιάτο, το φέρνα γύρω, το φέρνα. Δεν μάλαξα. Κάποια στιγμή ήταν και κάποια παιδιά, ξαδέρφια της νύφης από τα Τίρανα. Γιατί δεν τρως μου λένε; Ε εντάξει κατάλαβαν. Πούθε είσαι; Απ' το Σαράντες. Μου λέει Έλληνας είσαι; Έλληνας λέω. Έλα εδώ. Φέρε καμένο για τον Καούρη, για τον Χριστιανό. Που ξέρει να φάει αυτός κρέας. Ήφεραν κάτι άλλα κομμάτια κατόπι, τράβησαν αυτό, όλο το ίδιο ήταν. Που μπορώ να φάω εγώ ζωντανό κρέας όπως τρώνε αυτοί.

Και θέλω να σου πω, αυτό το κατάφερε με, πήρε πολύ κόσμο από δω και τον πάει πάνω. Δηλαδή εκεί παρακαλούσε να τελειώσει ένα λύκειο κάποιος, να πάει πανεπιστήμιο και δεν ήβρισκαν εκεί. Παρακαλούσαν δικά μας παιδιά από δω και τα πήγαιναν πάνω, να μάθουν πέντε τρόπους. Ενώ με την θρησκεία δεν μπορούσε αυτός να ισοπεδώσει μ' αυτό, γιατί δεν ήταν μόνο το πιστεύω, δεν ήταν και το ίδιο πιστεύω. Έτσι ένα. Το άλλο ήταν το οικονομικό. Εμείς 24 ώρες να δούλευαμε δεν θα μέναμε νηστικοί. Ενώ εκεί και 2 ώρες την ημέρα να δούλευαν και 24, αυτοί δεν είχανε στα βουνά πάνω στα χιόνια. Αυτοί δεν ήξεραν από ζωή, δηλαδή σαν τα ζώα. Που σήμαινε ότι δεν μπορούσε να ισοπεδώσει με την θρησκεία αυτό. Αυτός ήθελε να μας αποκόψει τελείως, να αποκόψει τον ομφάλιο λώρο που μας έδενε με τη χριστιανοσύνη, με εκκλησία και Ελλάδα. Δηλαδή οι δυο εχθροί οι δικοί του ήταν η Ελλάδα και δεύτερο η θρησκεία, που ήταν κοινή με της Ελλάδος.

Αυτό σου λέω λοιπόν, ότι ήθελε να φτιάξει έναν ομοιογενή πληθυσμό Αλβανικό, που δεν θα έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά.

Ακριβώς, ναι ναι.

Γιατί η θρησκεία είναι ακόμα και σήμερα βασική διαφορά. Όταν κάποιος παππούς απ' τον Βούρκο λέει τον Μουσουλμάνο Τούρκο. Αυτό μας δείχνει αυτόν τον καταμερισμό που υπήρχε πριν. Που χωρίζουν σε χριστιανό και μουσουλμάνο.

Κοίτα επί 45 χρόνια δικτατορία στην Αλβανία τα χριστιανικά χωριά, αλλοιώθηκαν. Τα χωριά που γλωσσικά ήταν αλβανόφωνα.

Τα χωριά της Λυντζουριάς για παράδειγμα.

Λυντζουριά λιγότερο. Τα χωριά του Μπρεκ Ντέτι περισσότερο. Η Λούντζη είναι πιο της μπέσας, ντάξει. Ποτές δεν θα κάνε κακό ένας της Λιούντζης

Δεν αλλοιώθηκαν συνειδητά, όπως η Πήλιουρη, Σενίτσα, που με τον Πυό βγήκαν με σημαίες και φώναζαν ζήτω η Ελλάδα, ζήτω ο Βασιλιάς. Ας πήγαινες τώρα μετά το 1990 στην Νίβιστα αν έλεγες ότι είσαι Έλληνας, θα σε ντουφέκιζαν. Άλλαξε δηλαδή το Μπρεγκντετ κατά της Ελλάδος. Όχι από εκεί πάνω δεν έζησα. Αλλά κάτω που έζησα, ένας απ' την Πήλιουρη, Σκατοέλληνα σου έλεγε. Πήγα το 1990, 7 Δεκέμβρη πήγα Γιάννενα. Μαζί με τον μακαρίτη τον πατέρα μου. Επειδή είχε τον πατέρα του εκεί δάσκαλο, είχε αφήκει εκεί ένα σπίτι, είχε πεθάνει. Και πήγαμε εμείς με πως λέγεται, με κάλεσμα κάποιου. Τελικά επειδή στις 27 το βράδυ το 1990 κίνησαν πρώτοι, ποιοι λες εσύ; Η Πήλιουρη με το Βούννο, αυτοί που ήταν σύνορο με τους Λιάμπηδες της Αυλώνας. Και ύστερα περνούσαν εδώ καρβάνια, καρβάνια μιλάμε 100-200 άτομα. Τους γερόντους από τα χέρια. Νέοι, νέες, εγώ ήμουνα πέρα. Τα παιδιά μου ήταν εδώ. Στις 31 του μηνός δεν έκαναν πρωτοχρονιά, κίνησαν και αυτά να έρθουν πέρα και γύρισαν από ένα βουνό της Λεσινίτσας γιατί ένας φαντάρος εκεί έριξε πάνω τους και ύστερα γύρισε το αυτόματο πάνω του και σκοτώθηκε. Τον είδαν τα παιδιά έτσι και γύρισαν. Ενώ στις 4-5 του μηνός, πήγα στο στρατιωτικό του, πες το, μια στρατώνα μεγάλη που είχε 1000 άτομα. Τους έπιαναν τους τάζιζαν. Στο Καλπάκι. Δεν ξέρω αν έχεις περάσει από εκεί. Πήγα εκεί και ανταμώνω τους δικούς μου και έβλεπα εκεί, κορίτσια αγόρια, 20-30 άτομα δηλαδή μιλούσαν αλβανικά. Εντάξει σαν και εγώ που γνώριζα την γλώσσα, ήρθαν να με ανταμώσουν. Μου λένε εσύ από πού είσαι τους λέω απ' το Αλύκου. Αυτοί δεν ήξεραν ελληνικά καθόλου. Πήλιουρη, Βούννο, η Χιμάρα με δυο τρία, οι Δρυμάδες, με την Παλιάσα. Τελικά τους λέω, καλά εμείς φύγαμε, είμαστε όλοι Έλληνες, μειονοτικοί, γιατί έφγατε; Γιατί εμείς τι είμαστε; Γιατί αν είχε συμβεί αυτό, αυτή η συνάντηση στην Αυλώνα ή στους Αγίους Σαράντα, θα με έβριζαν γιατί μιλάς ελληνικά. Εκεί λέγαν εμείς τι είμαστε, τι είσαστε λέω, Ορθόδοξοι. Εμείς μου λέει το καταφύγιο που το χούμε, εδώ το χούμε. Και οι πατεράδες μας και οι παππούδες μας εδώ έρχονταν όταν κατέβαιναν οι Τούρκοι από πάνω. Ποιοι Τούρκοι μωρέ τους λέω, δεν μπήκαν

Τούρκοι στην Αλβανία. Όλοι οι Μουσουλμάνοι, Τούρκοι είναι . Απ' την Πήλιουρη και απ' το Βούνο. Αυτοί σφάζουν όποιον χριστιανό βρουν. Και έλεγα τι διάολο γίνεται, όταν... τους αλλοίωσαν, μέχρι το '12 αυτοί δεν ήταν τέτοιοι, αλλά μετά της Λέζιας και της Πριζρένης το 1878 που έκαναν αυτή τη σύναξη την μεγάλη όλοι οι Αλβανοί, το συνέδριο, άρχισε να ξυπνάει και η Αλβανική συνείδηση σαν κράτος. Αλλά ποτέ δεν ξέχασαν ότι είναι κράτος με δύο φυλές, Μουσουλμάνους και Χριστιανούς. Ούτε οι Μουσουλμάνοι δεν το ξέχασαν αυτό. Και αυτά μωρέ Θάνο μου.

Είπαμε η Χιμάρα είναι πολύ ιδιαίτερη περιοχή.

Η Χιμάρα το παίζει όπως την βολεύει, όπως τη βολεύει. Καλά είναι κάτι παιδιά τώρα, αυτός που σκοτώθηκε ο Αριστοτέλης, ήτανε παλικάρι. Αυτός φώναζε μες τη Χιμάρα, είμαστε Έλληνες, ήταν πολύ λεβέντης. Ή αυτός ο Μπεϊλέρης πως λέγεται, πως τον λένε ο πρόεδρος της Ομόνοιας της Χιμάρας και είναι και πρώτος σύμβουλος στην αντιπολίτευση στον δήμο γιατί ήταν υποψήφιος, αλλά οι σοσιαλιστές έκαναν τα τέρατα για να μην το πάρει.

Α τώρα αφού μου λέγες ότι οργάνωνες τα πολιτιστικά, τι φτιάχνατε τότε.

Καταρχάς τι θέση ήταν αυτή που είχες;

Εγώ από το 1970 ήμουν λογιστής οικονομολόγος, είχα τελειώσει το λύκειο στο Σαράντες και χάριν βιογραφίας κακής, είχα τον παππού μου πέρα, δεν μου δώσαν πανεπιστήμιο. Αλλά με γνωστούς φίλους από δω, έπιασα μια δουλειά νορμίστης, υπαλλήλου που λέμε. Ύστερα οικονομολόγου, μετά λογιστή, αρχιλογιστή. Μετά σε αποθήκη υπεύθυνου, αποθηκάριου που λέγεται κάνα δυο χρόνια. Με πάψαν και κάνα δυο φορές, με πήγαν στην βάση που λέμε. Αλλά ούτε και εκεί δούλεψα. Δεν ήμουν της δουλειάς, ήμουν για το μολύβι.

Και με τα πολιτιστικά πως μπλέχτηκες;

Κάποια στιγμή που πήγαινα μέσα στον κάμπο, εγώ οργάνωνα, ήμουν παθιασμένος με τα φολκλорικά. Απ' το 1960 ο σκληρός μου δίσκος αποθηκεύει πράγματα, οτιδήποτε. Και άρχισα να παίρνω μέρες στα οργανωτικά, σε εστράντες πρώτα. Εστράντες είναι οι επιθεωρήσεις πέρα, που εκείνα τα χρόνια ήταν πολύ πιο ωραίες. Εδώ είχε σκέρτσα, είχε τραγουδιστές, μέσα μια εστράντα που λέμε αν είχες ακουστά, είχε και μονόλογους είχε και εεε αυτά τα σκετς που παίζαμε με

καμπόσους ανθρώπους, κατηγορώντας αδυναμίες και τα λοιπά, ε αυτά που κάνει ο Λαζόπουλος πέρα, εμείς τα κάναμε με 2-3 άτομα.

Υμνούσατε το κόμμα δηλαδή.

Υμνούσαμε το κόμμα και τον Ενβέρ, γιατί αλλιώς, άμα ήθελαμε, μας έκοβαν τα πόδια. Σίγουρα... Εγώ έγραφα τραγούδια για το κόμμα, τα έγραφα μόνος μου, περίμενα εγώ τώρα να μου δώσουν άλλοι; Έπαιρνα το μερόκαμα μου, χωρίς να κουραστώ, κουραζόμουν λίγο με το μυαλό. Θυμάμαι μια φορά μου λένε, θα γράψεις ένα τραγούδι για το χωριό μας. Εντάξει, «Αλύκου ωραίο και όμορφο, χωριό μου...», ξέρω γω τι ήλεγα τότε, «στην εποχή του κόμματος ζεις ευτυχισμένο». Τέτοια ήθελαν τότες, εντάξει ωραία κι όμορφα. Κάποια στιγμή ένα τραγούδι το 'χαμε πάρει απ' το βιβλίο τούτο που σου δώκα εσένα. Δεν είχε για το κόμμα και τον Ενβέρη, ήταν έτσι για... Α λέει εκείνος της οργάνωσης «σταμάτα, αυτού δεν άκουσαμε ούτε κόμμα, ούτε για τον σύντροφο Ενβέρη, τι είναι αυτό που το βρήκες;» Του λέω από το βιβλίο, «α ρε πέταξε τα αυτά. Οι εχθροί τι θα κάνουν, θα γράψουν και τέτοια» Δηλαδή ήταν πολύ που λέμε τσεντραλίσμ , μέσα σε ένα αυλάκι. Δεν μπορούσες να βγεις απ' το αυλάκι, θα πεις αυτά. Και θυμάμαι το '71-72 πότε έγινε, ένα φεστιβάλ τραγουδιού στην ραδιοτηλεόραση στα Τίρανα, που ναι ήταν τα παιδιά του Ενβέρη εκεί στην πρώτη γραμμή και δεν είδαν κάποιο τραγούδι για τον Ενβέρη. Όλα τα φεστιβάλια είχανε και το είπαν μαύρο φεστιβάλ και απορρίφθηκαν όλοι και φυλακίστηκαν, γιατί δεν υπήρχε ένα τραγούδι που να λέγε για τον Ενβέρη. Δηλαδή ήταν πολύ δικτατορικό το σύστημα. Τα έγραφα, διάλεγα τα άτομα απ' τα χωριά για να παίξουν και κάποιος μου κάνε νάζια, έλεγα του προέδρου της εξουσίας, βοήθα με του δίνεται αλλά ντρέπεται, «ποιος ντρέπεται», βάζαμε και κανέναν κομμουνιστή. Τελικά προχώρησα εγώ με τούτο, θέσεις, σημαίες, τέτοια βραβεία. Ναι, μόνο θα τα παίρε ο γραμματέας του κόμματος τα βραβεία, που τότε παρουσίαζα αυτόν εγώ εκεί, ή κάποιον κομμουνιστή, δηλαδή για να μην έβγαινα εγώ ότι ήμουν εγώ ο οργανωτής, αλλά εγώ πληρώνουμαν γι' αυτή τη δουλειά.

Αυτό ήθελα να σου πω. Εσύ είχες επίσημη θέση;

Ναι είχα επίσημη θέση, ναι.

Την οποία επέλεγες ποιος; Ποιος σε διάλεξε εσένα γι' αυτή τη δουλειά η οργάνωση;

Άκου να σου πω, αρχικά, αρχικά δεν πληρώθηκα, τα πρώτα ένα χρόνια, δύο. Την έκανα επιπλέον, γιατί ήμουν σε μια άλλη δουλειά. Ύστερα αφού είδανε τούτοι, ότι αυτός, αυτή τη δουλειά την κάνει καλύτερα απ' κάθε άλλονε, όταν με έπαψαν με φώναξαν ξανά, ότι πάρσου με αυτή τη δουλειά και θα παίρεις, δεν θα παίρεις ολόκληρο μισθό, θα παίρνεις μισό. Άρχισα με μισό μισθό, την άλλη την χρονιά με πήρανε ξανά στην λογαρία, είχα και αυτή τη δουλειά για κάμποσα χρόνια. Και άμα σου πω ότι από το '70 μέχρι το '90 ήμουνε, βοηθούσα εκεί δεν, ήμουνα λογιστής, είχα άλλη δουλειά. Αλλά όμως βοηθούσα, όταν θα γένονταν αυτή η επιθεώρηση, είτε το φολκλορικό γκρουπ, με χορούς και τραγούδια παραδοσιακά. Εγώ θα ήμουν εκεί πρώτος, θα έλεγχα, θα ήμουν ο υπεύθυνος αυτών των πραγμάτων. Ήξερα τι ήθελε ο καιρός, ήξερα να διαλέξω το υλικό και έβαζα και κάποιον μπροστά εκεί πέρα να τα ελέγχει και να τα κάνει. Και ήμουνε τιμημένος. Γι' αυτό σου λέω ότι είκοσι χρόνια έχω παρθεί με αυτή τη δουλειά, ξέρω, τη γνωρίζω από πρώτο χέρι.

Άρα το ζητούμενο σ' αυτά τα φεστιβάλ ήταν να υμνηθεί όλη αυτή η κατάσταση.

Κοίταξε, να προβάλουμε το έργο του κόμματος, το έργο του ναι, του συστήματος, με τρόπο που και ο κόσμος να διασκεδάσει, να τον εμψυχώσουμε, ότι ζει καλά, ότι κατηγοράμε τον τεμπέλη, τον τεμπέλη τον είχαμε εντάξει. Ένας που δεν βγάζει την νόρμα, δεν εκτελεί τα καθήκοντα, θα τον κατηγορούσαμε. Τι άλλο; Πχ κάτι τραγούδια τα γράφαμε μόνοι μας και έβρισκαμε κάτι παιδιά του σχολείου που μπορούσαν να τα τραγουδήσουν. Είχαμε βρει και μια από ταύτη, ακορντεόν που την έλεγαν φουσαρμόνικα τότε. Εεε αργότερα μπήκε και το κλαρίνο και το ντέφι τρία. Διασκεδάσαμε τον κόσμο και ταυτόχρονα προετοιμάζαμε και το γκρουπ κάθε τέσσερα χρόνια για το φεστιβάλ Αργυροκάστρου.

Είχε κερδίσει ποτέ το χωριό στο φεστιβάλ;

Το χωριό, κάθε τέσσερα χρόνια κέρδιζε, δεν θα πήγαινε ένα, πήγαινε αντιπροσωπεία της νομαρχίας. Οι Τσάμηδες με το γκρούπι τους, με τα τραγούδια τους. Ο Βούρκος η μειονότητα όλη μαζί, δυο άτομα απ' το Φοινίκι, δυο απ' την Τσούκα, δυο απ' την Λεσινίτσα, δυο απ' τον Βούρκο, που σημαίνει ότι γένονταν ένα γκρουπ μιξ 30-35 άτομα χρειάζονταν από όλη την νομαρχία. Εκεί είχε Τσάμηδες, είχε Λιάμπηδες, Βλάχους, είχε μειονοτικούς. Εμάς μας κάλυπτε το Φοινίκι και μια χρονιά πάει η Τσούκα. Το Φοινίκι σαν μεγάλο χωριό και σαν χωριό που είχε αλλοιώσει λίγο την γλώσσα και την μιλούσαν λίγο μισοαρβανίτικα αυτοί. Ενώ ήταν

Λεσινίτσα και πάνω Δίβρη και λοιπά, δεν έχουν αντιπροσωπευθεί ποτέ. Εμείς έχουμε στείλει δυο παιδιά. Πήγαιναν δυο παιδιά, για χορό, για τραγούδι. Αλλά τελευταία στιγμή. Από τα Αλύκου; Όχι μωρέ. Άσε με τους Αλυκιώτες. Αυτοί είναι όλοι κουλιάκοι, είναι όλοι μπαλίστες. Και την τελευταία στιγμή τους τραβούσαν. Και μια φορά, γιατί εμείς κάθε χρόνο στις 25 του Ιουνίου γιόρταζαμε κάτω στο δάσος του Τσιαουσιού, στα Μπατζέλια, την αποξήρανση του κάμπου. Εγώ ήμουν υποχρεωμένος τώρα να ετοιμάσω, όχι ένα γκρουπ αλλά δυο τρία, τέσσερα, για να καλυφθεί όλη η νύχτα. Και κάποια μέρα, είχαμε αυτό το βιβλίο και κάποιο άλλο, με όλο ελληνικά τραγούδια. Δηλαδή αλβανικά δεν είχες πρόβλημα, ήβρισκες. Αλλά τα ελληνικά τραγούδια έπρεπε να είναι εγκεκριμένα απ' το υπουργείο παιδείας.

Αλλά δεν μπορεί να βγει τότες από αυτό το αυλάκι που λέμε. Για ταυτό γνωρίζω τα πολιτιστικά. Τι έκαναμε εμείς σ' αυτά τα σκετς, κατηγορούσαμε τον τεμπέλη, τιμούσαμε τους διακεκριμένους με κάποιον τρόπο. Ύστερα άλλα ζακόνια, δηλαδή ήθη και έθιμα, που το κόμμα τα κατηγορούσε.

Α, τα κατηγορούσατε; Όπως;

Π.χ. ας πούμε κάποια στιγμή τότες, ότι έγραφε ο Ενβέρης, με τα γράμματα του δηλαδή που έβγαινε και τα λέγε, εμείς απευθείας πρέπει να τα ανταποδίδαμε στον κόσμο, με διάφορους τρόπους. Και όταν κατηγορήθηκε το ζάλωμα που λένε, φορτώνουνταν οι γυναίκες σαν τα ζώα, με σκοινιά και λοιπά και κάποια στιγμή είπαμε ότι το σκοινί είναι για πνίξιμο, δεν είναι για να φορτώσουμε τις γυναίκες μας. Τι είναι ζώα; Και άρχισαμε να το παίζουμε και αυτό. Ύστερα, την άλλη τη χρονιά που είδανε οι παραγωγές της κοοπερατίβας κάτω, του συνεταιρισμού, ποιος θα τις κουβαλούσε; Οι έρμες οι γυναίκες. Το κλείσαμε πάλι το στόμα, το σκοινί χρειάζεται, δεν έχουμε τι να κάνουμε. Το άλλο π.χ. τα παλιά έθιμα για τις γυναίκες που τις υποβάθμιζαν.

Ποιο έθιμο ας πούμε;

Ποιο έθιμο παραδείγματος χάρη. Η γυναίκα να μη τρώει με τον άντρα, να μη τρώει με την οικογένεια. Η γυναίκα ας πούμε να κάθεται ορθή, όταν μπαίνει ο άντρας στο σπίτι και να περιμένει ώσπου να πει ο άντρας. Ναι. Εεεε είχαμε τέτοια, κάτι παλιά ζακόνια, ας πούμε, τα οποία τα χτυπούσε το κόμμα; Τα μεταφέραμε και εμείς με τον τρόπο μας. Χτυπούσαμε... την εξωτερική πολιτική. Θυμάμαι μια φορά είχα γράψει ένα σκετς για τον Τενξ Γιάο Πιν, τον έχεις ακουστά. Βρήκα έναν κοντακιανό

με φαλακρά λες και ήταν ο Τεν και παίραμε και από βιβλία που έβγαιναν από άλλες. Γιατί σε όλη την Αλβανία γέγονταν το ίδιο. Αυτές οι επιθεωρήσεις που έκαναν τα Τίρανα, η Κορυτσά, ακόμα και οι Άγιοι Σαράντα ήταν φοβέρες εστράντες. Εστράντες τις λέγαν τότε. Κάποια πετυχημένα που εγώ μπορούσα να τα μεταφέρω στο χωριό, δεν έπαιρνα το κείμενο, έπαιρνα το νόημα. Και τον κάνω τον Τενξ Γιάο Πιν σαν ένα αμόρφωτο γουρούνι, δηλαδή που δεν καταλαβαίνει από πολιτικό. Ο Τενξ ήταν φιλόσοφος. Μαρξιστής μεν, αλλά με σωστή κρίση.

Ο κόσμος πως το βλέπε αυτό; Έθιγες τα έθιμα που τα κάναν στο σπίτι τους. Πως το βλέπαν αυτό;

Ναι, γελούσανε περισσότερο. Ξεκαρδίζονταν στα γέλια. Σιγά μην ήξεραν οι άλλοι ποιος ήταν ο Τένξ, ένας κινέζος που έφυγε απ' το κόμμα, δηλαδή που λάσκαρε. Είτε κάποτε τον βασιλιά Παύλο της Ελλάδος. Δεν το παίζα εγώ αυτό, το παίζαν οι Σαραντιώτες, που είχαν έρθει πάνω εδώ στο, ήταν η λεγόμενη, σπίτι μόρφωσης. Ένας έκανε τον βασιλιά Παύλο της Ελλάδος και έβγαινε ο Αλβανός από δω, ότι τάχα τα είχαμε όλα εμείς και ότι αυτά που λέει ο Παύλος για την Αλβανία, εμείς τα χουμε σαν αυτά που κάνουμε το πρωί να τα φάει ο Παύλος. Σκέψου δηλαδή, ώσπου κουλουριάζονταν, τα πολιτικά. Εμείς δεν ήμασταν ούτε ινστρούκτορες του κόμματος. Από την μεριά μας, να προπαγανδίσουμε την γραμμή του κόμματος, διασκεδάζοντας και τον κόσμο. Κάναμε χοροεσπερίδες που λέγαμε μια φορά τη βδομάδα, Σάββατο ή Κυριακή. Γιατί εδώ δεν είχε ούτε Σάββατο, ούτε Κυριακή. 31 μέρες στη δουλειά. εεεε τον χειμώνα μονάχα που δεν είχε δουλειές.. προετοιμάζαμε αυτά που λέγαμε κάθε τόσο, γιατί είχε φεστιβάλ και στην πόλη των Αγίων Σαράντα, τα γκρουπ από όλα τα χωριά. Και ο κόσμος άκουγε, εμείς τραγουδούσαμε και χόρευαν. Δηλαδή ήταν ένας τρόπος να, ο κόσμος να εξοικειωθεί ότι και διασκεδάζει και μορφώνεται με το γκρουπ. Δηλαδή θυμάμαι εγώ μια φορά, κάποιος έβγαινε και χόρευε με την φωτογραφία του σύντροφου Ενβέρ. Τι έδειχνε αυτό. Έδειχνε τόσο χαμηλό επίπεδο να. Έδειχνε ύστερα με την σημαία την κόκκινη και φέρε γύρω και φέρε γύρω. Έπρεπε ο κόσμος να πει ότι μια στο τόσο διασκεδάζει. Γιατί δεν υπήρχαν. Υπήρχαν ταινίες και καλές ταινία, την δεκαετία του 60 φοβερές, 60-70 φοβερές ταινίες. Αλλά ο κόσμος δεν μπορούσε να πληρώσει. Έπρεπε να πληρώσει το μισό μερόκαμα της ημέρας για να πάει. Ήταν ακριβά. Και αυτού διασκεδάζε τζάμπα.

Και έτσι ξεγελιόταν που άφηνε τα πανηγύρια του.

Τα πανηγύρια λίγα λίγα έφευγαν ωε το 1967 πήγαινε ο κόσμος. Να σου πω απ' το 1960 απαγορεύτηκε με τρόπο στους κομμουνιστές να μην πάουν σε θρησκευτικά. Απαγορεύτηκε στους δασκάλους να μην πήγαιναν. Δηλαδή τα τελευταία χρόνια μια αγωνία στους ανθρώπους που ήταν στην δουλειά του κράτους με τους άλλους , ώσπου να ναι να πάμε. Αλλιώς είχε καταρρεύσει απ' το 1959 το γράφω εγώ, που πήραν όλα τα χρυσά της εκκλησίας και τρεις απ' τους μεγαλύτερους άρχοντες του χωριού και τους βάλαν φυλακή. 15 χρόνια φυλακή.

Με ποια κατηγορία;

Ότι κάνουν προπαγάνδα κατά του συστήματος.

Μηλίτσα Κώτση

Ήταν αρχαίο κείνο, εκεί μαζεύουνταν όλος ο κόσμος.

Εγώ κάνω μια έρευνα για τα παλιά μια έρευνα για το χωριό για το πανεπιστήμιο, ποια ήταν τα παλιά τα έθιμα, τα τραγούδια, οι χοροί. Εσύ ξέρεις, οι γυναίκες ξέρουν περισσότερα γι' αυτά.

Εμείς πριν του Ότζα ήμασταν καλά, γλεντούσαμε, έκαναν πανηγύρια, χαρές.

Για την Πασχαλιά θέλω να μου πεις.

Την Πασχαλιά, χαρά μεγάλη, Ανάσταση. Ήταν οι καμπάνες ένα. Πριν του Ότζα καιπέ μετά δεν έκαναμε τίποτα. Πριν τις γκρεμίσουν τις εκκλησίες.

Στην εκκλησία κάνατε γλέντι την Πασχαλιά;

Όχι τώρα. Τούτη είναι η νέα. Στην παλιά πέρα, στην Αγιά Βαρβάρα.

Τι τραγούδια λέγατε εκείνες τις μέρες του Πάσχα. Ποιο θυμάσαι;

Ήμασταν πέντε χωριά. Τρέμουλη, Αλύκου, Τσαούσι, και Νεοχώρι. Όχι τα Καλύβια. Τέσσερα ήμασταν, αλλά γένονταν. Είχαμε πολύ ενορία καλή. Είχαμε παπάδες που άλλαζαν. Είχαμε επιτροπή κανονισμένη, Αλυκάτοι, Τσιαουσότοι, από όλα. Είχαν μεγάλο... Εκεί είχαμε την εκκλησία, είχαμε το σχολείο απέναντι. Που είναι το νεκροταφείο, είχαμε το σχολείο. Ήταν επί Ζώγου ακόμα. Επί Ζώγου εμείς είχαμε θρησκευτικά, δεν ήταν τώρα... εγώ τα ξέρω όλα τα θρησκευτικά γιατί ήμουν, ήταν ελεύθερα..και είχαμε ξένους..πρώτη τάξη θυμάμαι είχα τον Κρούσκο απ' την Λεσινίτσα. Ήταν ο Κατσάνης απ' το Κρόγγι. Που ξέρεις εσύ. Αυτός ήρθε από την Ελλάδα, δεν έχει κάμει εδώ.

Το '40 έρθα εδώ.(μιλά ο σύζυγος)

Μετά στην δεύτερη τάξη είχα από τη Δρόβιανη, Καλυβά τον έλεγαν.

Τι τελειώσεις;

Τέταρτη τάξη, πήγα στην πέμπτη και έπιακε ο πόλεμος μετά. Αλλιώς θα την τελείωνα καλά. Έπιακε ο πόλεμος, έφυγαμε εμείς. Έφυγε ο πατέρας μου. Φοβούντανε που ήταν φιλοέλληνας. Έφυγε, πήγαμε στα Γιάννενα, έκατσαμε εκεί, κατόπι πείνα μεγάλη και εκεί. Εδώ είχαμε αφήκει καλύβα στο Βρυώνι, γεμάτη στάχια. Κατόπι φύγαμε. Φοβόνταν ο πατέρας μου, γιατί ήταν μπλεγμένος και στρατιώτης εκεί είχε πάει. Και όλοι οι δασκάλοι πήγανε στο Σαράντες, μίλησαν με τον πρόξενο και τους είπε εσείς θα φύγετε, γιατί αν έρθει ο ιταλός ένα και ένα, δεν

θα πάθετε τίποτα. Αν μπουν οι αλβανοί μπροστά, θα πάθετε ζημιά, δεν θα αφήσετε ούτε οικογένεια, ούτε αδέρφια. Αδέρφια, ο μπάρμπας μου, εμείς όλοι φορτωμένα τα πράγματα ήταν Μεγάλη Πέμπτη και βγήκαμε στη Γουμενίτσα. Πήγαμε στη Γουμενίτσα, έβγαζαν τον Άγιο Επιτάφιο αυτοί και του λέει ο πατέρας μου, πάει στον πρόξενο και του λέει δεν έχω θέση εγώ για Κέρκυρα του λέει. Είναι συμπληρωμένη. Είχε ναύτες δεν ήταν πλοία μεγάλα. Θα σε στείλω στα Γιάννενα, να χαράξει η μέρα, απ' τα αεροπλάνα Φοβόντανε . Και έτσι έγινε πρωί πρωί, το Μεγάλο Σάββατο στα Γιάννενα. Βομβαρδισμός στα Γιάννενα. Βουτ. Εμείς ήμασταν εδώ και πέρα ήταν το αεροδρόμιο. Τελειώσανε αυτό που έκαναν μάχη, έρθονταν αξιωματικοί, τηρούσαν τον στρατό. Εεεε.. την άλλη μέρα τελείωσαν τα Γιάννενα. Από εκεί τελείωσαν τα Γιάννενα. Έπεσαν. Οι Γερμανοί τα πήρανε.

Και τότε γύρισες εδώ;

Κατόπι εμείς γυρίσαμε σε έξι μήνες για την πείνα. Από την πείνα φύγαμε. Μας έστειλε ο Βασίλη παπάς κάμποσα ταγάρια γέννημα εδώ, απ' την άλλη φαμίλια. Κατόπι το φάγαμε, τι να κάναμε. Δεν είχε δουλειές εδώ. Ο πατέρας μου ήταν εκεί, διορίστηκε δάσκαλος εκεί. Αυτό λέω πόσα πέρασαμε εκεί και ζάω ακόμα.

Στην κατοχή στην Ελλάδα, οι Γερμανοί, μη κοιτάς οι Ιταλοί, δεν είχαν μούτρα να μπουνέ. Στο Καλπάκι τους άφησαν και μπήκανε. Από εκεί και πέρα, δεν ήξεραν που να πάνε. Και αναγκαστήκαμε τώρα, ήρθαν οι Γερμανοί. Τα κόψαν όλα. Ψωμί δεν βρίσκαμε, τίποτα. Μαύρη αγορά που λένε τώρα. Να πα να πάρεις, ποιος ξέρει πόσο και δεν το βρίσκεις. Κατάλαβες; Πεθάνανε στις πόλεις . Στην Αθήνα πεθάνανε πάρα πολλοί. Πάρα πολλοί. Δεν είχαν κουράγιο ο κόσμος, όπως μου λέγε ο πατέρας μου, μετά από ένα χρόνο ήρθε και ο πατέρας μου εδώ. Έκατσε εκεί πέρα, μήπως πέσει ο ερυθρός σταυρός για βοήθεια απ' έξω, να γυρίζαμε πάλι, αλλά πουθενά. Αναγκάστηκαμε πάλι να γυρίσουμε εδώ. Τους παίρναμε λέει και τους πηγαίναμε στο νεκροταφείο, ίσα που τους χώναμε μέσα. Την άλλη μέρα τους έτρωγαν τα σκυλιά. (μιλά ο σύζυγος της)

Ω τσώπα, μη λες έτσι, αμαρτία.

Πάμε να πούμε τα χαρούμενα που μας έλεγες πριν, να αφήσουμε τους θανάτους.

Μας έδωκε βοήθεια το κράτος όπου λες συ. Στα Γιάννενα, βγήκε ο δεσπότης, οι πρώτοι της Αλβανίας. Μας εδώρισε σύκα Καλαμάτας, σταφίδα, άλλο. Ότι μπορούσε. Και άνοιξε σχολείο, δωρεάν να πούμε. Αλλά ήτανε φτωχοί. Τι να κάνανε.

Δεν είχαμε ψωμί, τι να κάνουμε. Πολύ η Ελλάδα τράβησε πολλά. Πολλά δύσκολα. Πάρα πολλά. Έκαμε η Τουρκία που έκαμε, αλλά έκαμε κι η μαύρη Γερμανία. Εγώ είχα πάει πιτσιρίκος. Κλείσαν τα σχολεία, την έκτη τάξη δεν την τελείωσα. Πιάστηκε ο πόλεμος και με πήγε ο πατέρας μου σε ένα ξενοδοχείο. Τέρμα Πατησίων. Στου Καρποδίνη. Βασίλης Καρποδίνης λέγονταν. Δυο αδέρφια ήταν. Και πήγα εκεί. Άλλα δωμάτια, άλλες δουλειές, ξέρω γω, τζάμπα. Όλα τα γκαρσόνια που ήταν εκεί μάζευαν τα σερβίτσια όλα στην πόρτα, ή στο σαλόνι πέρα πέρα πιάτα ποτήρια τα πάντα. Ένα βράδυ κάποιος φουκαράς, άνοιξε να περάσει για το σπίτι του και τον βρήκα στο δρόμο, το ξύλο που είχε φάει, το τρέξιμο που είχε κάνει και τις φωνές και που να χώνοντανε. Κάποιος από αυτούς πήρε μια πέτρα. Τόση πέτρα ήτανε. Και τη ρίχνει και πετυχαίνει, δεν πετυχαίνει τζάμι, αλλά μπαίνει μες την πόρτα. Και τα κάνε όλα κομμάτια. Και όπου φύγει φύγει. (σύζυγος)

«...»

Τώρα θα μας πεις . Τούτες οι μπάμπες που είναι εδώ είναι πιο μικρές. Εσύ είσαι απ' τις πιο μεγάλες μπάμπες του χωριού και μου είπανε ότι ήσουν πρώτη στο χορό και το τραγούδι την Πασχαλιά.

Ποιος σου είπε;

Μου είπανε, όλοι στο χωριό για σένα μου είπανε.

(γέλια)

Να μου πεις, σε ποιον πας;

Στην Νίτσα.

Α στη Νίτσα πας μο...

Αυτή τα ξέρει όλα μου είπε.

Τα ξέρα τότε.

Πες τα μας.

Σήμερα Χριστός Ανέστη, ήλεγαν αράδα.

Θα πεις για αυτά τραγούδια;

Ναι για την εργασία που κάνω;

Τι να πω μωρέ καρδιά μου. Τ' αστοχάω.

Όσο θυμάσαι.

Στην συνέχεια αναφέρει στίχους και τραγουδάει.

Μετά που χάλασαν οι εκκλησίες πως τον κάνετε τον γάμο;

Δεν κάνετε χαρά καθόλου;

Κάναμε χαρά, αλλά... Ήλεγαμε κάτι τραγούδια. Δεν σ' άφηναν να πας και στους δικούς σου. Κείνος είναι εχθρός, κείνος είναι έτσι, κείνος είναι έτσι... δεν έκαναμε χαρές τότε. Χαρές κάναμε προτού και τώρα που διάλυσε, αλλά έφυγαν τα παιδιά κατόπι.

Όταν χάλασαν τις εκκλησίες δηλαδή τι κάνετε; Μαζευόσασταν στο σπίτι λίγοι συγγενείς;

Τι να κάναμε..και φοβόμασταν μη έρθει κάνας εκεί, να βάλεις τηλεόραση σε τέτοιο..φοβόμασταν. Δεν έπαιραμε και τηλεόραση, φοβόμαστανε. Ήθελαμε να τα βάλουμε. Αυτοί αυτό τηρούσανε, να ακούσουν ένα λόγο να σε πάνε φυλακή. Αυτό ήτανε, μας έφαγαν οι φυλακές.

Και αυτά τα τραγούδια για το ευαγγέλιο που έλεγες πριν, τα λέγατε τότε;

Καλάααα. Θες να πεις τότε; Καλααα.. έπαθαμε πολλά μεις. Πως άντεξαμε...

Και πως το πήρατε αυτό το πράγμα; Σας άλλαξε όλη την παράδοση, όλο τον τρόπο που ζούσατε.

Όλο άλλαξε. Να λέγε ένας ένα λόγο φυλακή, αυτό ήταν το χάλι. Φοβόσουνε. Ένα λόγο να έλεγε ο άλλος, δεν έχουμε λάδι, φοβόσουνε. Τα θρησκευτικά ήταν ακόμη χειρότερα. Δεν τολμούσες να πεις τίποτα. Δεν τολμούσες καρδούλα, τράβηξαμε πολλά...

Και στον θάνατο, πως το κάνανε παλιά, όταν ήταν οι παπάδες ακόμα; Δηλαδή ποιος τον στόλιζε τον νεκρό, ποιος τον έφτιαχνε.

Η φαμίλια του

Τι του βάζανε μέσα. Τώρα του βάζουνε ένα μαξιλάρι, ένα σεντόνι.

Και τότες έβαζαν και μαξιλάρι και σεντόνι. Κάναμε κουτί μοναχοί μας, έβρισκαμε δόγες. Κείνος που ήξερε ο μαραγκός, τα βαζε.

Του βάζανε τίποτα μέσα, κανά πράμα δικό του προσωπικό.

Όλα τα βάζανε. Φορέματα, άλλο, ότι είχε ο καθένας το βαζε.

Βάζανε λεφτά;

Που να τα βρισκαν τα λεφτά να τα βάζαν;

Ο μπάρμπα Κώστας μου είπε βάζαν καραμέλες, τσιγάρα...

Εκείνος που είχε γυαλιά, εκείνος που ήθελε εκείνο. Κάτι πράγματα έβαζαν.

Και πότε τον μοιρολογούσαν οι γυναίκες τον νεκρό; Το πρωί;

Το πρωί ναι. Δεν έκανε το βραδύ. Έτσι είχε βγει.

Δεν κάνει το βράδυ, έτσι ήλεγαν. Δεν κάνει να μοιρολογήσεις. Το πρωί. Ξημερώματα.

Και κατόπι, όταν το έβγαζαν, τον έβγαζαν ή στις έντεκα ή στις μια, γιατί να μην ήταν ζυγά.

Γιατί;

Έτσι ήλεγαν, να μην είναι στις 10, να μην είναι στις δύο. Έτσι ήταν ζακόνια.

Και μετά στην εκκλησία που πήγαιναν μοιρολογούσαν και στην εκκλησία;

Ναι ναι, μόλις πήγαιναν στην εκκλησία μέσα. Έψελε ο παπάς τα δικά του. Κείνη την ώρα δεν κούγονταν κανάς. Τον έπαιραν κατόπι για τον τάφο. Κατόπι θα έλεγαν λόγια ο κόσμος.

Μόνο οι δικοί του;

Οι δικοί του μο. Άλλος θα έκλαιγε, όχι όλος ο κόσμος. Κατόπι όποτε πήγαινε θα ρίξει ένα τρισάγιο;

Και μετά που δεν είχατε παπά και τον πηγαίνατε έτσι; Λέγατε κρυφά καμιά προσευχή;

Όποιος ήξερε έλεγε. Λέγανε κρυφά. Ήλεγαν. Τι να κάναμε. Είναι ζωή αυτή πέρα, είναι κράτος σε τιμωράει. Έτσι ήτανε. Ήτανε για να γίνουν αυτά. Πριν από του Ότζα γλεντούσαμε σου λέω εγώ... Γιατί Εγώ ήμουνε χορευτού. Χόρευα σαν ο πατέρας μου. Άμα δεν έχεις όρεξη για χορό δεν μαθαίνεις τίποτα.

Το θυμήθηκες τώρα εκείνο το τραγούδι;

Δεν το θυμήθηκα πάλι. Εγώ ήταν εκείνη απ' το Τσαούσι του Μπουρντένη, ήταν στην Κέρκυρα, πήγα και εγώ και γυρνούσαμε στο δρόμο τώρα. Μο κρέινε αυτή. Που με γνωρίζεις της λέω; Εγώ δεν σε γνωρίζω; Να με τρώει ο λαιμός... εγώ θυμάμαι και το τραγούδι που λέγες. Εσύ με μάθαινες τραγούδια. Πέρασαν τα χρόνια αστοχάω. Και θέλω να σου πω, πέρασαν τα χρόνια. Δεν μπορείς. Κείνα τα χρόνια τηρούσαμε, α έρθαν οι μέρες οι καλές. Τηρούσαμε συντροφιά να πάμε να χορέψουμε. Αυτό είχαμε. Κατόπι χάλασε το σύστημα. Τελείωσαν όλα. Ο Ότζας μας τα χάλασε. Έτρεμαμε, όχι να λέγαμε ένα λόγο. Εσείς δεν ξέρατε τι γίνεται.

Φρικάσου τώρα. Κάτω απ' την Αγιά Βαρβάρα στο τέλος προς την Τρέμουλη, η παλιά, αυτή είναι η αρχαία εκκλησία η δική μας. Τούτη τώρα την έκαναν. Αυτού είχε βρούνε εικόνα. Και η εικόνα, πάλι αρχαία χρόνια όχι τώρα, ήθελε να βγει γοπάνω. Ήτανε ντίπι σε μια γούρα. Και εκεί την έκαναν κατόπι. Από εκεί που ήταν στην Τρέμουλη, έφυγε. Το Κασιμελάμπεη δεν ήτανε τότε. Τούτα τρία χωριά ήταν. Αλύκου, Τσαούσι, Τρέμουλη. Και έφτακε εκεί. Τέτοια εκκλησία είχαμε εμείς; Εμείς είχαμε νούρι εκκλησία. Τούτη δεν την είδα εγώ. Είχαμε καμπάνα απ' την Αλεξάνδρεια. Αρχαία. Χρόνια πολλά, ας ήταν πήγαιναμε. Παιδιά που βάφτισα. Τότε ήταν. Πως την χάλασαν και πως τα κάμανε. Την χάλασε ο Ότζας. Τα πήραν και τα πήγανε. Και κατόπι έσιασανε φέρε ένας φέρε άλλος. Την κατέστρεψαν. Πάει το φίδι, πάει η καμπάνα.

Εδώ εκκλησία του χωριού ποια είναι;

Η Αγιά Παρασκευή. Εκεί γίνεται το πανηγύρι. Της Αγίας Βαρβάρας είναι Σαρακοστή και δεν πρέπει να κάμουμε τραπέζι.

Της Αγιά Βαρβάρας;

Κάναμε χορό εκεί. Όλα εκεί τα κάναμε. Εδώ η Αγιά Παρασκευή ήταν αρχαία, παλιά. Έκαναμε κανάλι εμείς εδώ στο ΣΜΤ που λέγανε και βγαιναν τα κόκκαλα. Αρχαία, παλιά. Είχα χαλάσει χρόνια και ήταν τοίχος έτσι. Και κατόπι τώρα που άνοιξε, πήρε ο Βασίλη Μάσσιος και την έσιαξε.

Πέρασε ο Κοσμάς απ' το χωριό και ήλεγε πολλά. Ότι έλεγε ο Κοσμάς γένονταν λέγανε.

Εκεί πο' κάτω έκατσε ο Άγιο Κοσμάς. Και εκεί που έκατσε. Έκατσε σε πολλές μεριές και είπε πολλά πράγματα. Έτσι λένε, οι αρχαίοι. Ένας στον άλλονε.

Για μας εδώ τους Κωτσάτες λέγανε είμαστε απ' το Αργυροχώρι, από την Ελλάδα. Πάει ο μπαρμπα Γιάννης με τον Φιλλίπη Κώτση για να βρουν τους παλιούς. Εδώ κάτοικοι παλιοί είναι μόνο οι Ραφταίοι και οι Κιτοβασιλαίοι. Εκεί στη ράχη. Εγώ είμαι από εκείνο τον μαχάλα απ' εκεί. Πεπελιοτάτες. Είμαστε από την Πέπελη. Έτσι λένε. Φερματάρηδες είναι. Τούτοι οι Ζησαίοι οι δικοί μου, γιατί την μάνα μου την έχω απ' τους Ζησαίους. Δυο αδέρφια. Δυο στην Ελλάδα σπούδαξαν και τρία ήταν

εδώ και μια αδερφή την είχαν Σοπίκι. Αυτοί είναι απ'το Ντερμίσι. Γιατί η Τσούκα τι ήταν; Μαζεμένοι όλοι.

Και εδώ στ' Αλύκου γιατί ήρθαν;

Να ζήσουν για καλύτερα. Μοναχός του έρθε ο καθένας. Ξέρω γω τι να πώ.

Εσύ τον μπέη τον πρόλαβες εδώ στο χωριό;

Τον Ζόγκου τον θυμάμαι που πήγαινα σχολείο και μάθαινα γράμματα. Θα ήταν πιο μπροστά. Γιατί το χωριό εδώ δεν είναι παλιό. Απ' την Κόκκαλη είναι φευγάτοι. Αρχαίο χωριό δεν ήταν τ' Αλύκου. Είναι του Χάλιου αρχαίο χωριό, είναι το Φοινίκι, Φοινικούπολη. Το φοινίκι ήταν πόλη μεγάλη. Έτσι γίνηκαν κατόπι. Το Τσαούσι κατόπι, Τσαούσι πόμεικε. Δεν είναι καλό όνομα. Δεν είναι οθωμανό όνομα;

Και Αλύκου δεν είναι οθωμανό;

Όχι δεν είναι τ' Αλύκου. Αλυκές.

Που βρέθηκαν οι Αλυκές εδώ;

Κάτω είναι, που ξέρω γω. Όπως κούω σου λέω.

«28^ο λεπτό τραγούδι, Μηλίτσα που σαι στο γκρεμό.»

Τ' αστοχάω. Είναι ζωή ολάκερη. Πέρασαν τόσα χρόνια όπου εκόπκαμε. Έχουμε 25 χρόνια που έφυγαν από τέτοια τραγούδια. Τι τραγούδι μωρέ παιδάκι μου. Χάλασαν οι κοπέλες και τα παιδιά του κόσμου. Όλα τα βγάζουν στην τελιόραση. Η τελιόραση τα χάλασε όλα. Πρώτα ο κόσμος ήταν σωστός. Τώρα ξεβιδώθηκε.

Κάτω όταν δούλευατε στον κάμπο τραγουδούσατε;

Τραγουδούσαμε, μη σκάζεσαι. Ήταν εδώ κοπέλες που πήγαινα εγώ και άλλες μεγαλύτερες. Πήγαιναμε να πάρουμε ξύλα, τραγουδούσαμε σου λέω εγώ. Πριν του Ότζα ήταν γλέντι. Πρίν από του Ότζα ήμασταν χαρούμενοι. Έκαναμε χαρά τώρα. Τώρα θα πάμε να βγάλουμε ξύλα ήλεγαμε για τη χαρά. Τραγούδι, μαζεύομασταν, άλλοι μαγείρευαν. Να χει η χαρά ξύλα. Πήγαιναμε για βλάχουρο. Εστρώναμε τέτοιο βλάχουρο να κάτσει ο κόσμος. Ήμασταν χαρούμενοι τότε. Τώρα που έφυγαν τα παιδιά, είναι φαρμάκι δηλητήριο. Τόσα δικά παιδιά, που είστε; Που είναι τα δικά μου. Τούτος ο χωρισμός δεν ήταν καλός παιδάκι μου. Ο ζωντανός ο χωρισμός παρηγοριά δεν έχει. Έπαθε η Ελλάδα πολλά. Ολίγα έπαθαμε;

Τραγούδι 30^ο λεπτό (της πεθεράς)

Τραγούδι το είχε ακούσει εγώ. Δεν το παίραμε χορό.

Στη Σερονιά πήγαινες στο πανηγύρι;

Πήγαινα ως τα χρόνια μου. Κατόπι πέθαναν οι γονέοι μου δεν πήγαινα. Ήταν μεγάλο πανηγύρι. Ήταν αρχαίο εκείνο, δεν το χάλασαν, την εκκλησία. Πήγαιναν όλα τα χωριά. Πανηγύρι μεγάλο. Πήγαινες το βράδυ και τ' άλλο το βράδυ έφευγες. Ξημερώναμε εκεί. Κατόπι χάλασαν.

Κώστας Λώλης

‘75-‘77 δούλεψα δάσκαλος παιδαγωγική σχολή. Έκανα θεωρία, μαντολίνο, ακορντεόν, στην ελληνική παιδαγωγική ακαδημία Αργυροκάστρου. Έκανα και μερικά μαθήματα στην αλβανική σχολή, αλλά περισσότερο στην ελληνική. Μετά με πήραν από εκεί με πήγαν δάσκαλο στην καλλιτεχνική σχολή Αργυροκάστρου και μετά από ένα χρόνο με έκαναν υποδιευθυντή. Δεν είχαν άλλον. Έκατσα δέκα χρόνια υποδιευθυντής και μετά πήγα στην νομαρχία, όπως σας είπα. Περιφέρεια πως την λέτε εδώ. Αυτό συνέβη το ‘91-‘92 δεν το θυμιάμαι καλά. Δούλεψα εκεί, κάπως τα πράγματα πήγαν στραβά, έκλεισε το γραφείο πολιτισμού που είχαν εκεί. Μου λένε να σε κρατήσουμε σε ένα γραφείο υπηρεσιών στην νομαρχία, αλλά δεν ήμουν εγώ. Εγώ ήμουν μουσικό. Από εκεί με πήγαν στην παιδαγωγική σχολή ξανά, αλλά με ημιωράριο, όχι με πλήρες ωράριο. Το 94-95 έφυγα ύστερα.

Να σου πω την αλήθεια, υποχρεώθηκα και έφυγα και περισσότερο για τα παιδιά. Οι γιοί μου σπούδαζαν βιολί από μικρή ηλικία, ήβλεπα ότι δεν πήγαιναν εκεί καλά τα πράγματα και ήρθαν εδώ μάλιστα τελείωσαν μουσικές σπουδές για βιολί. Ο ένας είναι διορισμένος στο δημοτικό ωδείο βιολιστής, ο άλλος αγαπάει και το χορό και έχει ανοίξει μια σχολή χορού.

Τώρα με τα φολκλορικά φεστιβάλ είχες ασχοληθεί ως υπεύθυνος, ως διαχειριστής;

Όταν πήγα στο Αργυρόκαστρο, επειδή είχα και ανώτατες σπουδές και καταγόμεναι και από έναν χώρο έτσι δικό μας, μου ανέθεταν να προετοιμάσω σ’ αυτά τα εθνικά φεστιβάλ της Αλβανίας, τα προγράμματα απ’ την ελληνική μειονότητα.

Αυτό από ποιόν αναθέτονταν;

Αυτό απ’ το γραφείο πολιτισμού της νομαρχίας. Τότε θυμιάμαι έκαναν μερικά γκρουπ έτσι με ανθρώπους που γνώριζαν κάπως τον πολιτισμό και ήταν παιδιά του χωριού. Και πηγαίναμε Δρόπολη, πηγαίναμε Πωγώνι. Βέβαια δεν πηγαίναμε Άγιους Σαράντα, ήταν άλλη νομαρχία εκεί. Και βλέπαμε επιτόπου. Είχε και καλά πράγματα, είχε και άσχημα πράγματα. Και είχε και ερασιτεχνικά. Επιλέγαμε όποιο μας φαίνονταν το πιο σωστό. Γίνονταν κάποιο φεστιβάλ στην περιοχή. Όλο το Πωγώνι στο κέντρο της επαρχίας που ήταν η Πολύτσανη, η κάτω Δερόπολη κάπου εκεί στη

Δερβιτσάνη που ήταν το κέντρο, είχε πνευματικό κέντρο. Η Πάνω Δερόπολη μαζευόταν ή στο λόγγο ή στα Βρυσερά και επιλέγονταν ύστερα από εκεί με επιτροπές τα πιο καλύτερα.

Εσύ ήσουν μέλος της επιτροπής ή προετοιμάζες και κάποιον όμιλο συγκεκριμένα;

Όχι ήμουν μέλος της επιτροπής. Και μετά έρχονταν στο Φεστιβάλ που γινόταν στο Αργυρόκαστρο, το κεντρικό. Και κάθε επαρχία είχε το δικό της πρόγραμμα. Μια ώρα, χορούς, τραγούδια, οργανικές μελωδίες. Η μειονότητα παρουσιάζονταν με τρία συγκροτήματα στο Αργυρόκαστρο. Το συγκρότημα του Πωγωνίου, το συγκρότημα της Κάτω Δρόπολης και το συγκρότημα της Άνω Δερόπολης. Τρία συγκροτήματα. Από εκεί επιλεγόταν τα πιο σημαντικά, για το εθνικό φεστιβάλ. Ήταν σαν κανόνες και αυτό εμένα μου φαίνονταν σωστό, ότι κάθε επαρχία θα είχε ένα δικό της νούμερο. Παραδείγματος χάρη, ένα απ' το Πωγώνι, ένα απ' την Κάτω Δρόπολη, ένα απ' την Πάνω Δρόπολη. Θα ήταν χορός, θα ήταν τραγούδι, άλλο θέμα. Ύστερα για λόγο έβαναν οι Αλβανοί, ήλεγαν ότι το συγκρότημα που θα αντιπροσωπεύσει κάθε νομαρχία, δεν ήταν δήμος τότε, έπρεπε να έχει 50 άτομα, 60 άτομα. Οπότε, έπαιρναν δέκα χορευτές απ' την Κάτω Δρόπολη, θα συμπληρώνονταν και με άλλους τρεις απ' την Πάνω Δρόπολη, τους πιο εκλεκτούς. Θα τραγουδούσαν οι Πωγωνίσιои ένα τραγούδι, δυο τραγούδια; Έπαιρναν έξι Πωγωνίσιους για να γίνει το συγκρότημα το πολυφωνικό, θα έκαναν ισοκράτημα και δυο απ' την κάτω Δρόπολη και 3 απ' την Πάνω. Και αυτά ύστερα τα αντιπροσωπευτικά νούμερα που έβγαιναν, τα προτοίμαζα εγώ μάλιστα.

Εκεί τώρα εσύ με ποια κριτήρια τους προετοιμάζες; Δηλαδή ποιοι ήταν οι κανονισμοί που είχες στο νου σου;

Κοίταξε, εγώ είχα προσωπικά το καλλιτεχνικό κριτήριο, βασιζόμενος με ότι γνώριζα εγώ στην τοπική παράδοση. Δηλαδή, να' ταν το πιο σωστό και το πιο αυθεντικό. Να είναι πιστό στην παράδοση. Όχι μείγματα έτσι εμφάνισης, ότι κάτι κάνουμε. Προσπαθούσα να βγάλω το πιο σημαντικό. Στο χορό δεν μου βγαίνει κανένας μπροστά να μου πει γιατί το κάνεις έτσι. Στην οργανική μελωδία, ξανά δεν μπόρεσε να μου βγει κανείς μπροστά. Το γνώριζα το ύφος και το ήθος της περιοχής. Τώρα όταν ήθελαν οι οργανωτές να βάλουν μπρος, ή να εκφράσουν εκείνο που τώρα το κριτικάρουν και οι Αλβανοί μελετητές, εκείνο που ονόμαζαν νέο φολκλόρ, κάπου

άλλαζαν καμιά παραδοσιακή μελωδία στο κείμενο. Έβαζαν ένα σύγχρονο κείμενο. Θα πεις γιατί τους άφηνες εσύ. Δεν μ' άκουγε κανείς.

Κοίταξε είχε μια καλλιτεχνική επιτροπή που έβλεπε τον μουσικολογικό παράγοντα. Είχε και μια άλλη επιτροπή που αποτελούνταν από λογοτέχνες, ποιητές, συγγραφείς. Αυτοί είχαν εκεί το λόγο κάπου να κάνουν, όμως ένα πράγμα έβλεπα και στην πορεία. Μπορεί επί στιγμής ένα τραγούδι που του άλλαζαν έτσι το κείμενο, να είχε χειροκροτήματα επί στιγμής. Όμως περνούσε ένας χρόνος, περνούσε δεύτερος χρόνος, περνούσε τρίτος χρόνος, χανόταν. Έμεναν εκείνα που είχαν μυρωδιά τοπική. Θα σου πω μια περίπτωση. Είναι το τραγούδι στης Δερόπολης τον κάμπο. Το οποίο ανέκαθεν τραγουδιούνταν έτσι. Κάποιοι οργανωτές να του βάλουν νέο κείμενο και παράγγειλαν νέο κείμενο στους ποιητές. Ωραία το έκαναν οι ποιητές, το τραγούδησαν και στο φεστιβάλ, τον επόμενο χρόνο ξεχάστηκε. Δηλαδή έμεινε το κείμενο το πατροπαράδοτο. Ή θα σου πω και ένα άλλο παραδείγματος χάρη. Επειδή το Αργυρόκαστρο ήταν και η γενέτειρα του Χότζα. Να έχουμε στο φεστιβάλ ένα τραγούδι για το Χότζα. Και θυμάμαι είχαμε ωραίες μελωδίες οργανικές, πολυφωνικές με κομπανία και μας λένε θα βγάλουμε ένα τραγούδι για το Χότζα και πως αυτός έβλεπε τη μειονότητα. Βγήκε ένα ωραίο τραγούδι. Το τραγουδούσε η αδερφή του Κώστα Βέρδη, ωραία κοπέλα, ωραία τραγουδίστρια. Είχε εκείνη τη στιγμή το τραγούδι, μια ωραία μελωδία και ένα κείμενο καλό, βέβαια πολιτικοποιημένο. Για τη στιγμή άρεσε στον κόσμο και το χειροκρότησαν. Σήμερα όμως δεν το ακούς. Δηλαδή η στρατευμένη τέχνη όσο και να κάνεις...

Εσύ όμως είχες συγκεκριμένες οδηγίες. Τι σου έθεταν ή μάλλον ποιοι σου έθεταν. Εσείς από πού παίρνατε πλαίσια.

Εμείς παίρναμε απ' την νομαρχιακή επιτροπή. Στην νομαρχία υπήρχε ένα γραφείο πολιτισμού, ήταν ένας προϊστάμενος. Βέβαια ήταν και πολιτικός παράγοντας. Είμαι σίγουρος έπαιρνε οδηγίες και απ' το κουμουνιστικό κεφάλαιο. Όπως σου είπα εγώ ασχολούμουν με τον καλλιτεχνικό μουσικό τομέα. Δηλαδή οι μελωδίες σε μένα ήταν έτσι. Πήγαινε στα χωριά, βρες τα πιο εκφραστικά πράγματα. Είτε είναι φωνητικά, είτε ενόργανα και να τα παρουσιάσουμε. Πιέσεις για να αλλάξω τα πράγματα, ούτε δεχόμουν, ούτε μου είχαν κάνει, για να είμαι ειλικρινής. Τώρα είχαμε μια καλλιτεχνική επιτροπή για το πρόγραμμα του φεστιβάλ Αργυροκάστρου. Εργαζόταν στο πνευματικό κέντρο μουσικός υπεύθυνος, αυτή η επιτροπή ύστερα

είχε έναν χορογράφο, έναν σκηνοθέτη, έναν εθνογράφο και εγώ ήμουν έτσι σαν μουσικός υπεύθυνος για τη μειονότητα. Όμως η γνώμη μου μετρούσε και για τα Αλβανικά συγκροτήματα. Όταν πηγαίναμε σε έναν αλβανικό χώρο, που να σου πω τώρα, στη Λιαμπουριά πέρα, ξανά δεν μου έλεγαν εμένα πήγαινε έξω, αλλά συμμετείχα. Για να είμαι ειλικρινής, μέσα στην επιτροπή μας δεν είχε ούτε ιδεολογική πίεση, ούτε κομματική πίεση. Ήμασταν επιστημονική επιτροπή. Τώρα πίσω τι γινόταν εμάς δεν μας αφορούσε. Ξέρω ότι γινόταν πιέσεις πολιτικές. Να σου πω και ένα παράδειγμα, θυμιόμαι ότι τέλειωσε το φεστιβάλ και πρώτο βραβείο πήρε το Αργυρόκαστρο. Και είχαν βάλει σαν στόχο, ότι όποιος θα έπαιρνε το πρώτο βραβείο θα είχε ένα ταξίδι στο εξωτερικό, σε ένα διεθνή φεστιβάλ. Τότε θα πήγαιναν στην Γαλλία. Τότε αυτές τις νύξεις, δεν τις έκανε η επιτροπή η δική μας, τις έκαναν κομματικοί παράγοντες. και θυμιόμαι σαν τώρα, εμένα μου το είπαν πολύ αργά όμως, πήγαν αυτοί οι καλλιτεχνικοί παράγοντες, με τους κομματικούς παράγοντες του χώρου στον μεγάλο των κομμουνιστών, στον πρώτο γραμματέα. Ο τάδες, ο τάδες, ο τάδες, το όνομα μου έλειπε. Και τους λέει ο πρώτος γραμματέας, μωρέ το όνομα του Κώστα του Λώλη γιατί δεν είναι εδώ, αφού τον έχετε σαν υπεύθυνο της μειονότητας. Δεν εμίλησε κανένας. Και σηκώνεται ένας φίλος μου και λέει, τον έχω φίλο ακόμα και σήμερα δεν πειράζει, κύριε Μαντζάρη, δεν έχει καλή βιογραφία ο Κώστας.

Δεν είχες καλή βιογραφία;

Σαν μειονοτικός καλά. Μου είπε ένας Αλβανός, καλά θα σε κρατήσουν σ' αυτή τη δουλειά, όσο σε έχουν ανάγκη, μετά θα σε βγάλουν. Τέλος πάντων, αλλά εγώ είχα παντρευτεί. Μόλις είχα τελειώσει την παιδαγωγική ακαδημία Αργυροκάστρου, με έστειλαν δάσκαλο στην Πρεμετή. Δούλεψα τρία χρόνια στην Πρεμετή, στο πνευματικό κέντρο της Πρεμετής μουσικός και μετά με έστειλαν ξανά στο Αργυρόκαστρο. Μια που ο πεθερός μου ήταν αντάρτης και σαν αντάρτης τον προτιμούσαν. Βγήκε σαν αντάρτης το '42 και μάλιστα είχε πολεμήσει στο εξωτερικό, στη Γιουγκοσλαβία με τους παρτιζάνους που λένε στην Αλβανία, το αλβανικό ΕΑΜ. Και όταν ήταν στην Πρεμετή, μια κόρη του την κάνουν γραμματίνα των κομμουνιστών. Αυτή ήταν φιλόλογος, μορφωμένη κοπέλα, δεν άντεχε την πίεση και βγήκε ενάντια σε κάποια πράγματα και κάνει και ένα γράμμα του Χότζα. Και αντί να δει ο Χότζας το γράμμα, την έβαλαν μέσα, για προπαγάνδα ενάντια των

κομμουνιστών. Από εκεί ήταν η κακή μου βιογραφία. Ναι αλλά αυτός ο ηγέτης των κομμουνιστών στο Αργυρόκαστρο, όταν ήταν ο πεθερός μου στρατιώτης ήταν διοικητής και αυτός τον έστειλε στο σχολείο, γίνηκε αξιωματικός. Η γυναίκα μου είναι απ' την Πρεμετή.

Και σε απέκλεισαν λοιπόν; Ήταν θέμα βιογραφίας;

Κοίταξε, όταν ήθελαν να κλείσουν ένα παράθυρο και να βάλουν έναν δικό τους, θα έλεγαν ήταν θέμα βιογραφίας. Πιστεύω εγώ.

Πιστεύεις ότι έπαιξε η μειονοτική σου ταυτότητα κάποια σημασία;

Δεν το πιστεύω, γιατί πήγαν και πολλοί μειονοτικοί εκεί.

Εσύ όσα χρόνια ήσουν σ' αυτές τις επιτροπές, βίωσες αυτό το ζήτημα;

Όχι, όχι, για να είμαι ειλικρινής, όχι. Η επιστημονική μου κατάρτιση δεν άφηνε περιθώριο να μου βγει κάποιος στα πράγματα. Τα γνώριζα και στον ελληνικό χώρο και στον Αλβανικό χώρο. Είχα προετοιμαστεί στο πανεπιστήμιο. Μάλιστα για να είμαι ειλικρινής αυτή η βιογραφία με έφαγε. Όταν τελείωσα το πανεπιστήμιο με προετοίμαζαν να με κρατήσουν σε μια εφημερίδα των Τιράνων, μια πολιτιστική εφημερίδα. Drita λέγονταν. Είχε καλό λόγο. Και με είχαν συστήνει να έγραφα μελέτες για την παράδοση, κλπ. Όταν όμως η κουνιάδα μου μπήκε μέσα, όταν πήγα στο Αργυρόκαστρο, δεν ήθελαν ούτε να με διορίσουν. Ήρθε ο υφυπουργός παιδείας, τον οποίο μάλιστα τον είχα δάσκαλο και λέει τον τάδε δεν τον βάζετε; Εμείς θα τον κρατούσαμε στα Τίρανα, αλλά τι να κάνουμε για την κουνιάδα του. Δεν ήθελαν να με διορίσουν δάσκαλο.

Έχω ακούσει και ιστορίες που τους τέθηκε και θέμα χωρισμού.

Κοίταξε ένας Βλάχος μουσικολόγος, τώρα είναι καθηγητής στην Αμερική, καταγόταν από ένα χωριό Andon Pochi. Ο αδερφός του ήταν παντρεμένος με την κόρη του προέδρου του γεωργικού συνεταιρισμού, τον οποίο οι Αλβανοί τον έκαναν σπιούνο των Ελλήνων και τον έβαλαν μέσα. Και υποχρέωσε τον αδερφό του να χωρίσει την κόρη που ήταν παντρεμένος και πράγματι τη χώρισε και τον πήγαν σε κάτι χωριά στη Ζαγορία γιατρό και παντρεύτηκε μια άλλη, μια Αλβανίδα. Είχε τέτοιες περιπτώσεις. Αυτός ο φίλος μου ο Σπυρος ο Σιτούνι, ήταν καθηγητής στο πανεπιστήμιο, στο μουσικό πανεπιστήμιο.

Στο πανεπιστήμιο είχε ένα κλάδο για τις πολιτιστικές εκδηλώσεις. Έπαιρναν ένα πτυχίο, πως οργανώνονται οι εκδηλώσεις κλπ. Το θέμα είναι ότι αυτοί οι άνθρωποι ήταν πιεσμένοι απ' τον κομματικό παράγοντα της περιοχής. Και πρόσεχαν ποιον θα έβαζαν σ' αυτά τα γκρουπ. Θέμα βιογραφίας το χειρότερο πράγμα. Μπορεί να ήταν ένας άριστος χορευτής, ένας άριστος τραγουδιστής, αν είχε τίποτα έτσι να ήταν ένας στη φυλακή για κλεψιά, όχι τίποτα πάνω. Πολιτικά ζητήματα δεν τον άφηναν, αν είχε συγγενείς στην Ελλάδα, στην Αμερική. Τον έβλεπαν με στραβό μάτι. Αυτό που δεν μ' άρεσε εμένα εκείνη την εποχή ήταν ότι κάθε χωριό, είχε ένα συγκεκριμένο συγκρότημα, το οποίο αντιπροσώπευε το χωριό. Είτε στην επαρχία, είτε στην νομαρχία. Παραμεριζόταν. Γιατί είχε πολλούς άλλους που τραγουδούσαν, μπορεί να τραγουδούσαν και πιο όμορφα. Αυτοί που είχαν δέσει σε μια παρέα, μπορεί να ήταν και κομματική προσέγγιση στη μέση, δεν άφηνε τους άλλους να βγούνε στην επιφάνεια. Αυτό δεν ήταν καλό.

Πότε ξεκίνησε αυτή η λογική να φτιάχνουν τα χωριά τέτοιους ομίλους.

Κοίτα εκεί τα φεστιβάλ ξεκίνησαν απ' το '55-'58, αλλά σε μεγαλύτερη δράση ξεκίνησαν απ' το 1968. Και ύστερα γινόταν κάθε πέντε χρόνια. Για να είμαστε ειλικρινείς, αυτά τα εθνικά φεστιβάλ κάθε πέντε χρόνια στο Αργυρόκαστρο. Το πρώτο φεστιβάλ δεν έγινε στο Αργυρόκαστρο, έγινε σε μια πόλη που λέγεται Λέζα. Είναι η πόλη που έχει να κάνει με τον Γεώργιο Καστριώτη, τον Σκεντέρμπεη. Και ύστερα από το 1968 ήρθαν στο Αργυρόκαστρο και κάθε πέντε χρόνια στην επέτειο των γενεθλίων του Χότζα οργανώνονταν το φεστιβάλ. Έτσι γινόταν δηλαδή, να πούμε μια αλήθεια, κακά τα ψέματα, ήταν σαν για τα γενέθλια του Χότζα. Γι' αυτό και κάθε συγκρότημα που θα έρχονταν, θα είχε απαραίτητως και ένα τραγούδι για τον Χότζα. Τα οποία δεν έχουν μείνει.

Παρά ταύτα αυτά κέρδιζαν το φεστιβάλ;

Και κάποια ναι.

Σοφία Τσιάβου

Εσύ πότε είσαι γεννημένη;

Το 1939. Όταν βήκε η Ιταλία, είχα τρεις μέρες γινομένη, όπως μου μολογούσε η μάνα μου. Δεν θυμιόσαι τίποτα από τότε έ; Τους Γερμανούς στο χωριό;

Δεν θυμιόμαι ούτε Γερμανούς, ούτε τίποτα. Έλληνες ήταν εδώ. Είχε έναν εργάτη ο πατέρας μου. ήτανε απ' το Μεσολόγγι. Ήμουν έξι χρόνια εγώ, με έπαιρνε αγκαλιά και με χόρευε. Και κάτι του είπε η μάνα και λέει εγώ είμαι Γιάνναρος του Μεσολογγιού. Αυτό το θυμάμαι. Ας ήμουν μικρή.

(Σ' Αυτό το σημείο μου ζήτησε να κλείσω το μαγνητόφωνο για να μου διηγηθεί μια προσωπική ιστορία)

Εσύ λές όταν είχαν χαλάσει οι εκκλησίες, ή πριν που ήτανε;

Πριν που ήτανε. Όταν εχάλασαν οι εκκλησίες, ποιος έπαιρε τότε.

Όταν χάλασαν οι εκκλησίες πως τον κάνατε το γάμο;

Ιτς καθόλου μωρέ, αν είχε κάνας την Κυριακή το βράδυ την έπαιρες και τελείωνε με ένα και καλό.

Ούτε γλέντι με όργανα;

Έκαναμε , για μια βραδιά. Δεν τα ξέρω και καλά και λαθεύω κιόλας.

Γιατί δεν τα ξέρεις; Αφού τα έκανες εσύ σαν νύφη. Δεν τα έκανες;

Εγώ δεν έκανα τίποτα, με πήρε ο μπάρμπα Γιώργης σε μια νύχτα. Ούτε γάμος, ούτε τίποτα.

Σε έκλεψε; Δεν σε δίνανε;

Ω δεν με δίνανε. Άλλοι έλεγαν θα την δώσουμε από εκεί, άλλοι εκεί. Και αυτός δεν έχασε καιρό κατόπι.

Ενώ μετά που έκλεισαν οι εκκλησίες δεν κάνατε τίποτα;

Μπα ποιος σ' άφηνε. Και αυτά που κάναμε με το στανιό. Φοβόνταν ο κόσμος παιδί μου.

Την Πασχαλιά που γίνονταν γλέντι; Τι θυμάσαι;

Την πασχαλιά είχε τρεις μέρες. Τρεις μέρες Πάσχα. Πήγαιναμε το Σαββάτο βράδυ για να βγάζαμε την Ανάσταση. Την Κυριακή πήγαιναμε το απόγευμα και τη

Δευτέρα. Γλέντια ένα, μαγείρευσε, κάμε τυρομπούρεκα, ψήσε αρνιά είτε κατσίκια και φάε.

Αυτά τα έκανε ο καθένας στο σπίτι του και τα πήγαινε, παρέα τα τρώγατε;

Όχι καθένας στο σπίτι του.

Ενώ στην εκκλησία που γίνονταν ο χορός;

Ε στην εκκλησία πήγαιναν όλοι. Και χόρευαν όλοι.

Ο χορός γινόταν μετά την λειτουργία;

Στάσου τώρα. Η Ανάσταση έβγαινε το βράδυ. Δεν γίνονταν γλέντι. Έβγαινε η Ανάσταση, πήγαινε σπίτια τους ο κόσμος. Και έκανε και καρβέλες και έτρωγαν.

Την άλλη μέρα το απόγευμα μετά την λειτουργία, κάνανε γλέντια;

Κάνανε τρεις μέρες. Και στην δική μας την εκκλησία κιόλας ήταν πέντε χωριά.

Ποια χωριά έρχονταν εκεί;

Ήταν το Τσιαούσι, Τρέμουλη, το Κασίμ αλ' αμπέη. Εμείς τα τέσσερα τα χωριά...

Τώρα γιατί το Αλύκου έχει Αγία Βαρβάρα; Γιατί την έκαναν την εκκλησία και όχι σε άλλον άγιο.

Εκείνη βρέθηκε μωρέ παιδί μου. Κάπου ήταν αλλού και η εικόνα έφευγε από αλλού και ερχόταν. Και κατόπι την έκαμαν εκκλησία της Αγιά Βαρβάρας.

Από πού έφευγε η εικόνα;

Ε σάματι θυμάμαι εγώ. Κάπου ήταν χαμπλά στα βακούφια στην Τρέμουλη.

Είναι τοποθεσία εκεί, βακούφια. Ήταν κάποιο παλιό μοναστήρι;

Κάπου ήταν τοίχοι εκεί. Και έφευγε λέει απ' έκει η εικόνα και την ήβρισκαν εδώ πάνω. Και την έκαμαν εκκλησία.

Εκεί που ήταν τότε η εκκλησία είναι και τώρα;

Εκεί, τη θυμάμαι πολύ καλά.

Τώρα την Πασχαλιά όταν κλείσαν οι εκκλησίες τι κάνατε;

Όταν άνοιξαν τα σύνορα;

Όχι που κλείσαν οι εκκλησίες το 1967 όταν βγήκε ο νόμος και απαγορεύτηκε.

Ε εντάξει δεν πήγαιναμε πουθενά.

Ούτε γιορτάζατε μέσα στο σπίτι σας;

Φοβόσανε, και να βάφες καν' αυγό θα πήγαινες να το θάβες το ξέφλο.

Γιατί κατηγορούσαν και για το αυγό;

Κατηγορούσαν; Εσύ είσαι εχθρός, μοναρχοφασίστας Έλληνας. Τι λες ωρέ παιδάκι μου...

Και δεν κάνατε ούτε γλέντι μέσα στο σπίτι;

Γλέντι; Φρικόσου να σου πει για γλέντι; Τι γλέντι λες, εδώ έτρεμες ορθός. Ήταν ο μακαρίτης ο ... , κάθε βράδυ σπίτι το σπίτι φρικάζονταν(αφουγκράζονταν) μη πεις και τίποτα. Και' πε να κάνες και τέτοια δουλειά. Τι λες ωρέ παιδάκι μου...

Τις γιορτές τώρα, που γιόρταζαν τα ονόματα των αγίων; Πηγαίνατε στα σπίτια;

Πριν χαλάσουν οι εκκλησίες.

Πριν χαλάσουν οι εκκλησίες, περούσαν όλοι. Άμα χάλασαν οι εκκλησίες τίποτα.

Ούτε ο νοικοκύρης μέσα στο σπίτι του γιόρταζε κρυφά;

Κρυφά μπορεί.

Εσύ δεν γιόρταζες κρυφά εδώ με τον άντρα σου ας πούμε τ' Αγιωργιού;

Έκανα αλλά με φόβο. Τι κάναμε. Μαγείρευαμε η οικογένεια και αν έρχονταν κάνας αδερφός, ότι πάω στον αδερφό και όχι πάλι φανερά.

Δηλαδή απαγορευόταν να πας και στη γιορτή στο σπίτι;

Πολύ... Γιορτάζεις..Δεν θα κάνουμε τα παλιά τα έθιμα... Τώρα θα κάνουμε, που γίνονταν τα Μπατζέλια.

Δηλαδή τι γλέντια γίνονταν μετά που χάλασαν τις εκκλησίες;

Ήταν πανηγύρια που ήλεγαν αυτοί. Που ξέρω πως τα λεγαν. Εγώ σάματι έχω γνώμη. Στο μπουάζι που πήγαιναμε. Αυτό που γίνονταν στο Μπουάζι, κάποιος είχε φύγει.. Ήταν στην άκρη στο σύνορο μο το Μπουάζι, γιατί περνάγαμε με το Μήτσο όταν περνάγαμε απ' το Μαυρομάτι. Είχανε φύγει άνθρωποι τη νύχτα και το σήκωσαν απ' το Μπουάζι, το φέραν στου Ότζα. Κατάλαβες;

Και τι γιόρταζαν σ' αυτές τις γιορτές;

Τι γιόρταζαν μο; Ήλεγαν αυτοί πως κάποιος είχε σκοτωθεί στον πόλεμο.

Και τώρα σας υποχρέωναν να πηγαίνατε σ' αυτές τις γιορτές;

Όχι δεν μας υποχρέωναν. Οι νέοι πήγαιναν μωρέ παιδί μου. Εμείς πηγαίναμε και στα ποδάρια στο Μπουάζι στο σύνορο σου λέω.

Θέλω να πω σας έλεγαν ότι πρέπει να πάτε οπωσδήποτε;

Ε δεν σ' απαγόρευε κανένας, ή σύρε ή μη πάνεις. Αλλά οι νέοι πήγαιναν. Μην είχαμε τίποτα άλλο. Κείνο ήταν.

Τις Αποκριές παλιά τι κάνατε; Μασκαρεμένοι και τέτοια.

Γλέντια. Ναι ναι, με κύπρους με κουδούνια, με τέτοια, με στάχτες, σάμπως βλέπουμε και βγαίνουν τώρα.

Τα θυμάσαι τώρα τα πρόσωπα που βγαίνουν να μας τα πεις; Τι ντύνονταν;

Ααα να θυμηθώ εγώ τα πρόσωπα.

Όχι ποιοι ντύνονταν, τι ντύνονταν.

Άλλοι ντυόνταν γερόντοι, άλλοι γαμπροί, άλλοι νυφάδες, άλλοι με τις στάχτες...

Άλλοι που ξέρω γω...

Και αυτοί περνούσαν στα σπίτια;

Ναι ναι, περούσαν στα σπίτια και αν είχες λεφτά τους έδινες. Και άμα δεν είχες, έδεραν κάνα άντρα για να του παίρναν τίποτα.

Α και σε δέρνηαν. Σου κάναν πλάκα.

Ναι μωρέ. Τι θα κάναν, θα σε σκότωναν;

Και τα λεφτά αυτά τι κάναν μετά;

Τα μοιράζονταν μεταξύ τους, ξέρω γω. Σάματι τα δίναν κανενός άλλου.

Μόνο οι άνδρες ντύνονταν, έτσι;

Βέεεβαια.

Η γυναίκα ήταν ντροπή να ντυθεί;

Ναι βέβαια.

Άλλη γιορτή μεγάλη που θυμάσαι από δώ;

Το Πάσχα το Μεγάλο, το Μικρό το Πάσχα.

Το Μικρό ποιο λες;

Τα Χριστούγεννα.

Τι κάνατε τα Χριστούγεννα;

Μαγειρεύαμε, έκαναμε φαγιά, γιαχνιά πίτες.

Πηγαίνατε νύχτα στην εκκλησία; Νωρίς το πρωί.

Την ημέρα πηγαίναμε. Ενώ το Πάσχα το Μεγάλο πηγαίναμε Νύχτα που έβγαινε η Ανάσταση.

Είχε παπά εδώ ντόπιο το χωριό;

Και είχε και δεν είχε. Και ντόπιο και ξένο.

Ντόπιος ποιος ήταν εδώ παλιός.

Ο πάππος μου. Ο Πατέρας της μάνας μου.

Πως λέγονταν αυτός;

Παπά Βαγγέλης.

Της Παναγίας τι κάνατε το Δεκαπενταύγουστο;

Πηγαίναμε κάτω στη Σερονιά. Εκεί ήταν ωραία. Είναι σε ένα μέρος ψηλά, σε ένα βουνό. Και είχε ένα δάσος μέσα, είχε δέντρα, νερό μπόγλικό κρύγιο από το βουνό. Πήγαιναμε το βράδυ. Τούτην ώρα έφευγαμε. Μαγείρευαμε, φαΐ μαγειρεμένο κοντά. Έπαιραμε και τα ζώα κοντά καβάλα και έπαιραμε και κάνα ρούχο για να στρώναμε. Μαζεύαμε αργά την νύχτα.

Πόση ώρα ήταν από δω;

Ε με τα πόδια ήταν μακρυά.

Μοναστήρι η εκκλησία ήταν; Δεν είχε καλόγερους μέσα;

Όχι όχι εκκλησία. Ήταν μια εκκλησία. Αυτή και ένα βακούφι στο Μεσσοπόταμο, θυμιούμαι που ήμουν μικρή και είχα πάει. Ένα κλείσιμο έκανε η πόρτα και δεν άνοιγε. Και κατόπι έρθαν οι παπάδες, ευλόγα ευλόγα, γονάτα ξεγονάτα, με το στανιό άνοιξε. Δεν άνοιγε η πόρτα.

Γιατί όμως έτσι; Ήταν κανένας που είχε κάνει καμιά διαβολιά;

Μπορεί. Μπορεί. Που να τον ξέραμε εμείς ποιος ήτανε. Και κείνο μοναστήρι καλό. Πήγαιναν ο κόσμος.

Και είχε γλέντι τη νύχτα;

Γλέντι όλη τη νύχτα και την άλλη μέρα όλη τη μέρα και τη νύχτα. Εικοσ τετράωρο.

Όταν έκλεισαν οι εκκλησίες πάει και αυτό.

Τι λες τώρα παιδί μου. Ήθελες και τέτοια. Εδώ να σ' ήγλεπε ο άλλος να κάνεις το σταυρό σου...

Μετά ζωή περίσσια ήταν.

Ζώα ήμασταν μωρέ. Σαν τα ζώα. Σύρε για δουλειά στην κοοπερατίβα σύρε και τη νύχτα στις αποθήκες. Και γύρα σπίτι και το στόμα κλεισμένο, γιατί άμα ήλεγες και τίποτα φυλακή. Δεν είχαν πάει τον Τσιλη Γιώργη φυλακή γιατί έκλεψε πορτοκάλια; Που; στις πορτοκαλιές. Δεν τολμούσαμε να κρίνουμε.

Είχες εικόνες κρυμμένες στο σπίτι;

Είχαμε πως δεν είχαμε.

Καλά που δεν έλεγχαν να τις πάρουν.

Ε που θα τις ήβρισκαν παιδί μου. Και καμιά που είχαμε τις κρύβαμε μέσα στα ρούχα τα παλιά...

Γιώργος Χαρίσης

Πότε είσαι γεννημένος εσύ;

Το 34 είμαι κανονικά, αλλά με γράψαν το 35, να' μουνε μικρότερος. Γιατί ο πατέρας μου έχει πεθάνει, μ' άφησε 2 χρονών. Με τη μάνα μου κουναρήθηκα εγώ. Έφτασε 103 χρονών. Δεν είχες που να γραπωθείς, αλλά η μάνα μου ήξερε τον αργαλειό και έφτιαχνε μάλλινα εσώρουχα. Γιατί ο κόσμος τότε, και τα εσώρουχα τα' χε μάλλινα. Δεν είχαν να πάρουνε υφάσματα έτσι.

Και τα πουλούσε;

Δεν τα πουλούσε, αλλά σου φτιάχνε εσένα που είχες πρόβατα, και το παίρε. Μετά εγώ στο σχολείο ήμουν άριστος μαθητής. Εμάς κανά δυο μας έβγαλαν δάσκαλους. Πήγα στρατιώτης. Κίνησα να συνεχίσω το αλβανικό όμως, δεν είχε ελληνικό στο Κάστρο. Ήταν ένας διευθυντής του σχολείου του Κάστρου και μου λέει, είχαμε γνωριστεί. Απ' τα Ζαγόρια απ' εκεί ήταν αυτός. Αν θα ακούσεις εμένα Γιώργο, εσύ ήσουν καλός μαθητής. Τα αλβανικά δεν τα ξέρεις, δεν κάναμε αλβανικά εμείς εδώ, δεν γνωρίζαμε καθόλου. Εγώ τελείωσα το εφτατάξιο ήταν τότες, μετά έγινε οχτώ, την αλφαβήτα μονάχα είχαμε μάθει έτσι. Και κάτι λέξεις. Περίμενε ακόμα ένα χρόνο, είχε ανοίξει τότε το σχολείο ελληνικό, η ακαδημία παιδαγωγική που τη λέγανε τέσσερα χρόνια. Θα το βάλουμε και με αλληλογραφία, θα γίνει και άλλη μια χρονιά. Γιατί άμα μπεις στα αλβανικά, εκτός αυτού, άμα δεν είχες και βιογραφία, σε έστελαν Μπόρσι που το λέγανε, Κονίσπολη και τέτοια. Εμάς τους μειονοτικούς είχανε πιο, που μας έριχναν πιο μακριά. Και έκατσα, με βοήθησε πολύ ο κερατάς. Δηλαδή που έδωκε μια γνώμη πολύ σωστή. Το πήρα εγώ, σε τρία χρόνια, πήρα και τις τέσσερις τάξεις. Την τέταρτη χρονιά πήρα και το δίπλωμα πια. Και από τότες, σιάχτηκαν και λίγο με την Ελλάδα, είχαν έρθει όταν ήταν ο Παππούλιας είχαν έρθει, με την Μελίνα Μερκούρη. Πήγαινε ο χορός. Πως τα πέρασες του είπανε; Να χα πάρει το μοντέλο της Αλβανίας γρηγορότερα λέει. Του άρεσε αυτουνού. Αλλά τον εδούλεψανε, το άκουσα στην τηλεόραση αυτό. Μετά ειδικεύομασταν με αυτούς. Περισσότερο με λογοτεχνία. Και αυτά τα είχαμε μάθει να καταλάβεις. Είχαμε έναν δάσκαλο εδώ από το Κρόγγι, από ένα χωριό. Είχε τελειώσει στην Ελλάδα αυτός. Δηλαδή εκείνος ήταν δασκαλάγκaros. Μας είχε κάνει τέτοιες γνώσεις. Μας είχε

δώνει τέτοιες γνώσεις. Τι να σου πω. Την ιστορία της Ελλάδος όλη, λογοτεχνία, ποίηση, τους ποιητές όλους, τι γίνονταν τότε, γιατί η Ελλάδα είχε πιο κύρος, είχε πρόοδο, είχε... υπολόγιζα όταν θα συνέχιζα εγώ να πάρω το δίπλωμα, τα περισσότερα τα ήξερα απ' εκεί. Έβδομη τάξη. Ήταν πολύ καλός δάσκαλος.

Και μετά από τι ηλικία έγινες εσύ δάσκαλος δηλαδή;

Εγώ απ' τα 15 χρόνια. Τελείωσα εφτατάξιο και συνέχισα δάσκαλος 41 χρόνια.

Και κατευθείαν στ' Αλύκου σε έφεραν δάσκαλο;

Την πρώτη χρονιά στ' Αλύκου, την δεύτερη χρονιά ήμουνα στο Μαραφέντι. 1952. Τότε γινόταν μια κίνηση, έφευγε ένας δάσκαλος, δεν ξέρω. Α ήταν χωριανός του Βαγγέλη Παπαχρήστου. Τον ξέρεις; Ε αυτός είχε κυνηγηθεί απ' το κόμμα. Έφυγε και έστειλαν εμένα. Είχα τέσσερις τάξεις, απ' την πρώτη μέχρι την τέταρτη. Μετά από εκεί έφυγα στρατιώτης εγώ. Το 54 πήγα στρατιώτης, δυο χρόνια. Τώρα γίνεται καμιά φορά και σε βοηθάει. Με βάλαν στο γραφείο μέσα. Γραμματέα. Έκατσα 19 μήνες γραμματέας. Τους άλλους μήνες έμειναν μέσα στρατιώτης απλός. Ε από εκεί ήρθα κατευθείαν στο Αλύκο.

Τώρα ερχόμαστε σ' αυτό το δεύτερο στάδιο, που πισθοχώρησε λίγο η λαογραφία να καταλάβεις. Εμπήκε σε ένα κανάλι άλλο, δεν μπήκε σε εκείνο που ο κόσμος ποθούσε. Δηλαδή εγώ έκαμα ένα παιδί, η θέλω να κάνω ένα γλέντι, θέλω... δεν ήταν έτσι. Σου λέει τι είχες; Σε έβανε λίγο σε σημάδι. Που κάποιο σκοπό έχεις. Δεν μπορούσαμε εμείς τώρα να γράψουμε τραγούδια. Εγώ έχω γράψει από μικρούθε, στο σχολείο που σου λέγα. Στις εκθέσεις ήμουν άριστος. Με την ποίηση δεν έχω παρθεί, αλλά με τη λαογραφία μου άρεγε η λαογραφία και τέτοια τραγούδια μπορούσα, στον τόπο... Βλέπαμε την κατάσταση, έμπαινα στο χορό. Για χορό το καίγαμε.. εγώ χόρευα και από αυτά, ελληνικοί χοροί. Κλέφτικος μ' άρεγε. Είχα και τον πεθερό τον πατέρα του παππού σου, αυτός χόρευε. Το καίγε το σεγκούνι και τραγουδούσε και χόρευε. Ήταν τρομερός. Το Σαμαντάκα. Για κείνο τον καιρό παρ' ότι ήταν έτσι, οι έλληνες το κρατούσαν. Ήταν απ' την Κονίσπολη αυτός τσάμης.

Εκτιμούσαν την αντίδραση του στους Τούρκους.

Αλλά είναι και ένα τραγούδι, το ακούω και στην Ελλάδα. Δέλβινο και τσαμουριά, δεν τα δίνουν τα παιδιά. Στον τούρκο δηλαδή. Είχαν και ένα τέτοιο. Αλλά τώρα τελευταία, τι τελευταία απ' το 1948-1949 τους έδιωξαν τους Τσάμηδες από εκεί, τους φέρανε εδώ. Μπαίνουμε στην άλλη μορφή λαογραφίας. Στην περίοδο του

Ενβέρη. Δεν μπορούσαμε να τις δώσουμε κείνο που θέλαμε. Έκαναμε και τα φεστιβάλ. Στα φεστιβάλ βάναμε δηλαδή τραγούδια που ήταν για ηρώους που πολέμησαν, που σκοτώθηκαν, βάναμε για το κόμμα, για τον Ενβέρ Ότζα και κανένα αρχαίο. Δηλαδή το λέγαν αυτοί τάχα, βάλτε και κανένα αρχαίο. Ναι αλλά με αυτό κράτησε για να καταλάβεις. Στις αρχές είχαμε προχωρήσει πολύ στην λαογραφία και τραγούδια που ήταν ενάντια στο κόμμα.

Ναι ε; Όπως;

Για να σου πω ένα παράδειγμα. Φέτος τ' αμπέλια δεν γίνανε Βασίλω, αυτό ήταν αντίθετο και γίνηκε ζήτημα.

Γιατί ήταν αντίθετο αυτό;

Απ' την ασφάλεια ήταν αντίθετο αυτό. Ποιος το πε, μου το χαν πει εμένα μια φορά.. Γιατί το λέτε αυτό, ότι δεν γίνηκαν σταφύλια, αφού έχουμε, κάνουμε. Φέτο τα στάρια δεν γίνηκαν Βασίλω μου, γιατί συνεχούσε αυτό. Και τι ψωμί θα φάμε.

Δηλαδή τους ενοχλούσε ακόμα και αυτό; Να μην θίξεις ότι η οικονομία δεν πάει καλά.

Τι λες εδώ πέρα και δάσκαλος, μου λέει εμένα κάποιος. Δεν μπορώ, τα έχει η λαογραφία αυτά. Γιατί τότε υπήρχε φτώχεια και την τραγουδούσε ο κόσμος τη φτώχεια. Η νύφη να είναι προετοιμασμένη, δεν έχει ψωμί φέτο, να μην τρώει πολύ.

Και μετά φτώχεια υπήρχε, αλλά που να το λέγες. Σε πήγαιναν μέσα.

Τι λες μωρέ, είσαι καλά; Περιορίστηκε.

Στο γάμο ας πούμε τι σταμάτησε;

Στο γάμο για να καταλάβεις σταμάτησαν αυτές οι αρετές που δίναμε στο ψίκι. Με τη βοήθεια του κόμματος, έπρεπε να έβαζες την λέξη κόμμα μέσα. Και θέλω να σου πω, ήταν η ζωή τέτοια που δεν μπορούσες. Δεν ήταν εξυπνάδα. Αρκεί ένας άλλος να πήγαινε να λέγε. Αυτός έχει τέτοιο σκοπό. Δηλαδή, να καταρρεύσει το σύστημα. Δεν είναι ικανό το σύστημα να κρατήσει τον κόσμο; Δεν έχει ψωμί, δεν έχει σταφύλια. Ήταν δουλειά μεγάλη αυτό; Αλλά αυτό είχε τη σύνδεση η νύφη να προετοιμαστεί, δεν έχει ψωμί, η φουκαριάρα η νύφη τα μάζευε όλα, είχε και την πεθερά. Την πεθερά την είχανε βγάλει καρκίνο, ήταν πολύ άσχημος τύπος. Επειδή η πεθερά ήταν και αυτή κοπέλα, επέρασε απ' την παλιά την πεθερά και όταν έγινε πεθερά, άρχισε να βγάζει και αυτή μετά.

Οι μαύρες οι κοπέλες που πήγαιναν σε ξένο σπίτι. (Αλεξάνδρα Χαρίση, σύζυγος)

Τότε έτσι θεωρούσατε ότι πάτε σε ξένο σπίτι.

Εγώ έχω 60 χρόνια εδώ. Ούτε θυμάμαι το σπίτι μου. Ξενιτιά. (σύζυγος)

Ενώ να καταλάβεις το 1978 έκανε μια συγκέντρωση ο Ενβέρ Ότζας στην Γράψη και κράτησε μια ομιλία, για την λαογραφία. Δεν μπορούσες να κάνεις ότι ήθελες, πήγαινες φυλακή.

Αυτό τώρα πως το ζήσατε εσείς να σε πηγαίνει φυλακή, ο αδερφός, ο φίλος, ο ξάδερφος; Πως νιώθατε; Δεν ήσασταν φοβισμένοι.

Η ασφάλεια είχε τούτο, πρώτα ήθελε να ανακατέψει την οικογένεια. Άμα θα μπει ο διάβολος στην οικογένεια, δεν θα πιστέψεις εσύ. Το 1992 πήγα στα Τίρανα να πάρω γραμμή για την Ελλάδα. Καλή μου τύχη, βρήκα κάποιον Χαρίση εκεί. Του είπα ότι η καταγωγή μου είναι από δω. Ψέματα. Αλλά αυτός με βοήθησε ο φουκαράς. Εκεί ήρθε ένας αστυνόμος που ήταν στην αστυνομία των Τιράνων. Όποτε θα έρχεσαι στα Τίρανα θα λες Χαρίσης απ' τα Γιάννενα. Και θέλω να σου πω. Η ασφάλεια είχε αυτό, το 1991 που πήγα στα Τίρανα, οι φυλακομένοι είχαν φορεθεί όλοι με την στολή των φυλακομένων, καφέ. Έκαναν απεργία, δεν είχα να στεγαστούν. Δεν είχαν σπίτια. Οι οικογένειες τους απ' έδω απ' εκεί και στα σκαλιά ήμασταν με κάποιον άλλον, ήταν τέτοιος και φοβήθηκε και έφυγε. Και μες τη φυλακή είχαν τέτοιους, κατάλαβες; Και τι έγινε του λέω. Με έχωσε η κοπέλα μου φυλακή. Είπα μια φορά ω γυναίκα, κάνε λίγο φαί, ρίξε λίγο λάδι να με κρατήσει., αφού δεν είχα λάδι μου λέγε, η οικογένεια 5 και 2 αυτοί 7. Κατάλαβες τώρα τι γίνεται. Και στη νεολαία είπε, ο πατέρας μου είπε ότι δεν έχουμε λάδι. Δεν έχω λαδί, ένα κουτάλι γι σένα και ένα θα ρίξω για τη φαμίλια. Τον κοπανάνε μέσα και δικάσανε 7 χρόνια και τώρα δεν έχω που να κοιμηθώ μου λέει. Καλύβα είχε ο μαύρος, τον πήρανε μέσα.

Τώρα η λαογραφία για να γυρίσουμε όσο πάει και πέφτει. Εγώ τώρα που λες στα φεστιβάλια ήμουν ο οργανωτής.

Τι χορούς χορεύατε; Τι χόρευες εσύ;

Πωγωνήσιο, το Μενούση. Αυτό τώρα ήταν για να δείξει ότι οι αγάδες υποδουλώναν τον κόσμο. Πάει έσφαξε την γυναίκα του. Δηλαδή το κόμμα, δεν μας έλεγε τίποτα. Έλεγαμε κατόπι, τούτα τραγούδια της χαράς, τα λέγαμε εκεί, αλλά κάπως θα τα λέγαμε. Αλλά όμως έπρεπε να μπάζες και την πνοή του κόμματος.

Άλλους χορούς χορεύατε; Το «πουλάκι» μου είπε η γιαγιά, τον «Κωσταντάκη».

Το πουλάκι, στα δυο, τον Σαμαντάκα τον Κωσταντάκη βέβαια. Άιντε ο Κώσταντας, ο Κώσταντας κι ο μικρό Κωσταντίνος. Την Βασιλαρχόντισσα που την λένε.

Τη Βασιλαρχόντισσα πως τη χορεύατε, σαν το πουλάκι;

Σαν το πουλάκι ναι, μια μορφή είχαν αυτά. Αλλά αυτή η αρχόντισσα πέρασε. Εκείνα τα χρόνια λέγανε. Δηλαδή μας την τράβηξε.

Ναι; Την απαγόρευσαν;

Δεν έχουμε αρχοντάδες σήμερα. Και πρέπει να τους τραγουδήσουμε και να τους χορέψουμε;

Αυτή την κλέψαν οι κλέφτες. Πάει και αυτό απαγορεύτηκε. Και τα εθνικά φαντάζομαι, η Δεροπολίτισσα.

Ε μωρ Δεροπολίτισσα, μωρ καημένη. Τό' χάμε δέσει με τούτο. Τόσα χρόνια καρτερούσες Δροπολίτισσα νερό. Το κόμμα να καταλάβεις τώρα, πάει. Το Λιμπόχοβο είναι μια κωμοπολιτεία απέναντι άμα περάσεις καμιά φορά στη Δερόπολη. Απ' έδω είναι η Δερόπολη και απέναντι είναι τα χωριά τα άλλα. Το Λιμπόχοβο είχε αγάδες και εκείνη την περίοδο στην Δερόπολη ήταν οι αγάδες. Αυτοί διεύθυνανε. Ο Τούρκος αυτό είχε κάμει. Έκαμε, δεν μπόρεσε να κάμει, έκανε δυο τρεις, τους έδινε τον τίτλο μπέη και αγά.

Εδώ το χωριό δεν είχε μπέη;

Εδώ σε μας την περίοδο εκείνη δεν είχε έρθει μπέης. Κασιμελάημπεη ήταν αυτό το χωριό απ' εκεί, το λένε Νεοχώρι τώρα. Γιατί σου λέω τους μπέηδες και τους αγάδες τους κυνηγούσε και ο Χότζας. Ιμεραφέντι αλλάξτε το έλεγε. Ήταν η Λιβαδειά κάτω. Το λένε Χότζα.

Α έτσι λεγόταν παλιά.

Λιβαδειά το λένε για να καταλάβεις. Μεμούσμπεη το βγάλανε Πλάκα. Στα χρόνια του Ενβέρη. Και πολύ ωραία για κείνη τη στιγμή. Ένας Δροβιανίτης, Νίκος Παπανικόλας λέγοντανε είχε τελειώσει στην Ελλάδα, είχε πάει φυλακή ο φουκαράς. Πρωτού πάει φυλακή, αυτός είχε δώσει τα ονόματα όλα. Τα βγάλε. Ήτανε το Καινούργιο κάτω. Το βγάλε αυτός. Αλλά αργότερα Γιέτα Ερέ. Το γράψε στα Αλβανικά. Πάνω δω στα Καλύβια, το χωριό αυτό ήταν Δροβιανίτικο, ήταν κάποιος απ' τη Δρόβιανη, το βγάλανε Ραχούλα. Πολύ ωραίο. Τα Καλύβια Πασά μετά, ήταν Πασάς εκεί. Δεν το βγάλαν ένα ελληνικό να καταλάβεις. Το βγάλαν Κόντρα. Κόντρα να καταλάβεις θα πει ράχη ψηλή. Καραχάτζιου πέρα εκεί, πάλι Καραχάτζι έμεινε.

Ενώ εδώ το χωριό τι διοίκηση είχε, αφού δεν είχε μπέηδες;

Εδώ το χωριό το δικό μας να καταλάβεις, ήταν συγκεντρωμένοι από διάφορα άλλα μέρη. Όταν ο Πουκεβίλ πέρασε, αυτός ήταν πρόξενος να καταλάβεις στο προξενείο των Γιαννίνων, μεγάλος. Έκανε αυτή την περιοδεία, έγραψε κάτι πράγματα.

Πέρασε λέει και το Αλύκου, με καλύβες, δεν το λέγαν Αλύκου, το λέγανε Λύκο.

Λύκο σκέτο. Απ' το ζώο τον λύκο ή κάτι άλλο;

Εγώ κοίταξα και το λεξικό της αρχαίας Ελλάδος, έχω τέτοιο. Κάπου μου χτύπησε κάποια, ότι το Αλύκου, Λύκο όχι Αλύκου, έχει την έννοια, παράγεται δηλαδή από κάποια λέξη η οποία εεεε, είναι πολύ εξυπηρετική στον κόσμο.

Τι λέξη δηλαδή;

Δεν είναι ο λύκος το ζώο που λέμε, αλλά κάποια άλλη λέξη, κάτι το καλό που έκανε τούτο το χωριό. Δεν μπόρεσα να το βρω το λύκο. Το χάλεψα με ύψιλον δεν μπόρεσα. Εμείς εδώ τώρα το χουμε Αλυκές. Γιατί εδώ κάτω, αρχαία να καταλάβεις στο Φοινίκι ήταν λιμάνι, δεμένο, με μια θάλασσα. Και εδώ στη ραχούλα ο κόσμος έβγαζε αλάτι.

Αυτό μέχρι πότε; Στα νεότερα χρόνια δεν υπήρχε αυτό.

Αυτό δεν μπόρεσαμε να βρούμε ηλικία. Τώρα με κάποιο Δροβιανίτη μίλησα εγώ και κάποιον απ' την Λεσινίτσα, πάρθηκα με αυτό. Και χαίρομαι με το Βασίλη. Κάνει πολύ μεγάλη δουλειά. Και του λέω άκου να σου πω Βασίλη, τις σημειώσεις κείνες που είχα εγώ πάνε. Φοβήθηκα. Σου λέω την αλήθεια. Μ' είχανε για μέσα. Τώρα εγώ έμαθα τα ελληνικά πολύ καλά και δίδασκα τα ελληνικά και, και, και. Έβγαινε κάνα Αλβανικό βιβλίο δεν το παίρα εγω. Αυτά πήγαιναν στην ασφάλεια. Στου πάππο Κώτση τ'α' αυτή. Πόσο θα σε φυλάξει και αυτός. Μια, δυο. Θα σου πει έλα εδώ. Να λέμε την αλήθεια, όχι που κοπανάνε κάμποσοι. Αυτοί τώρα μου λέγε αυτός ο Δροβιανίτης. Άκου Γιώργο, αν είχε ακούσεις εδώ πέρα ήταν ένα χωριό και είχε ανοίξει ένα ορυχείο του αλατιού. Που είναι η Μπίστρισα, τον λόγγο που λένε αυτοί. Εκεί ήταν και στρατός. Έχει ανοίξει ένα αυτό και έβγαζαν αλάτι. Εμείς πιο πάνω στη Δρόβιανη, περνούσε ένα ρυάκι και είδαμε σκάφτοντας. Δεν ξέρω ο κόσμος καλαμπόκι έβαζε εδώ, μισίρια που τα λέμε εμείς εδώ. Όταν αποξηράθηκε η Μπίστρισα, έβαναν ρύζι, δεν νομίζω.

Καλά έβγαλαν και τραγούδι, εικοσιμία του θερτή και ο Ενβέρ και τα λοιπά.

Πως πως. Και τότε μου λέει εσκάφταμε εδώ και έβγαζαμε ορυκτό αλάτι και το πουλούσαμε. Ενώ τότες έπαιραμε απ' το Βούρκο που το λέγανε. Από τ' Αλύκου. Το είχε ακουστό, δεν το χω ζήσει. Δεν έχω ιδεί τη θάλασσα. Το χω ακουστό. Και μεταδόθηκε στ' εμάς και τον ρόλο αυτό του αλατιού τον πήραμε εμείς μου λέει. Και το έκαναν εμπόριο μο. Δεν έβγαζαν μόνο από δώ. Λιγοστός κόσμος. Αλλά το βγάζαν και το πήγαιναν στο Δέλβινο. Στο Δέλβινο ήταν λαϊκή αγορά. Εκεί μαζεύονταν και πουλούσε ο κόσμος. Αλλά αυτό έμεινε και σκεφτόμουνα μια μέρα δεν πρέπει να είναι λύκος. Περνώντας έτσι ερχόμενοι, θα' να μείσκαν κάτι λύκοι, στη γενιά μου δηλαδή. Καταλάβαινα αν θα' χε λύκους εδώ. Γιατί θα άκουγα από τον κόσμο.

Τώρα να γυρίσουμε στα δικά μας. Τώρα την Πασχαλιά, ποια τραγούδια λέγατε;

Τώρα ήταν το μα το Χριστός Ανέστη..

Αυτό το θυμάσαι;

Δεν το θυμιέμαι, είναι παλιό πολύ αυτό.

Ούτε η Μήλω το θυμότανε. Που μπορούμε να το βρούμε αυτό;

Απαγορεύτηκε πολύ γρήγορα αυτό. Οι παλιοί πέθαναν. Αυτό δεν τραγουδήθηκε 2-3 φορές. Είχα εγώ μια πρώτη αζαδέρφη της μάνας, παντρεμένη εδώ. Η Σεβαστή. Κείνη ήξερε τραγούδια.

Υπάρχει ένα βιβλίο που το έβγαλε ο Κατσαλίδας στα Γιάννενα μαζί με τον Γιώργο τον Καψάλη. Ήταν πρύτανης, καθηγητής γλωσσολογίας. Υπάρχει μια περίπτωση να το χει εκεί λέω εγώ. Θα το κοιτάξω.

Δεν πιστεύω.

Γιατί είχαν μαζέψει από δασκάλους διάφορα τραγούδια απ' τη Βόρειο Ήπειρο.

Για να καταλάβεις εδώ γινόταν ένας πόλεμος για τα τραγούδια παιδάκι μου. Εμείς είχαμε γράψει απ' τη γυναίκα που σου λέω. Γιατί είχε και αυτή τον άντρα της που έγραφε στο λαϊκό βήμα. Έχουμε κάνει μια συλλογή, ένα τετράδιο, δεν σου λέω για πολλά φύλλα, αλλά 20 φύλλα ήταν απ' τις δυο πλευρές γιομάτα με τέτοια τραγούδια.

Τα οποία που είναι τώρα;

Τα όποια παπ έβαλε τον νόμο ο Ενβέρης, δεν ήταν ότι δεν τα τύπωσαν, αλλά τα εξαφάνισαν τελείως. Να μην βρίσκονταν ίχνος από τέτοια τραγούδια. Κείνο αν θα έβγαине βιβλίο. Αν δεις το βιβλίο το ένα, έχει του Ενβέρ Χότζα το θάνατο ο Πάνο Τσούκας. Αυτόν είχαμε εμείς μειονότη. Έγραφε από τότες.

Σας τα κόψαν όλα δηλαδή; Πάει κι ο «Ντεληπαπάς» και «κάτω στην Αγιά Μαρίνα και στην Παναγιά»;

Πάει. Κάτω στην Αγιά Μαρίνα και στην Παναγιά, πάει τότες. Μπροστά τα τραγουδούσαμε.

Και εσείς πως το ζήσατε αυτό; Δεν νιώθατε άσχημα; Θέλω να πω πως αισθανόσασταν. Χάνατε την ταυτότητα σας.

Άσχημα, ειδικά οι παλιοί να πούμε, όπως εγώ. Που δεν μπορεί να τα χωνέψει ο κόσμος. Υπόφερναμε. Ενώ εμείς οι νέοι δεν το χαμε πρόβλημα. Πάει εκείνο το τραγούδι, άλλο. Ο κόσμος χτυπήθηκε ψυχολογικά. Τώρα να τραγουδούσες, να μην σ' αφήκει να ανάψεις ένα κερί, να μην σ' αφήκει να λειτουργηθείς. Άφσε μετά που χάλασαν και τις εκκλησίες.

Ή τα παιδιά που μέναν αβάφτιστα δεν σας στεναχωρούσε;

Πολύ, αβάφτιγοι, αστεφάνωτοι.

Πήγαινες αδιάβαστος, χωρίς παπά.

Είχε πεθάνει η μάνα μου, ο πατέρας μου. Έτσι πάησαν.

Όταν στεφανώθηκα εγώ, στο σπίτι στεφανώθηκα εγώ. Ο πάππο Θανάσης μας στεφάνωσε κρυφά. Είχα έναν παπά.

Είχατε παπά κρυφά;

Όχι ήταν ο παππάς, αλλά ήταν δάσκαλος αυτός(σύζυγος) τον αφήνανε;

Τον είχα φίλο και του είπα θα έρθεις παπά να μου βάλεις τα στέφανα;

Κρυφά δηλαδή;

Κρυφά. Να μην με κατηγορήσουνε. Δεν πήγαινε και ο παππάς, φοβόντανε. Θα με χώσεις μέσα μου λέει. Πως θα σε χώσω μέσα. Για αν σου βάλω τα στέφανα, θα ειδοποιήσει να έρθουν, μας κοπανάνε μέσα.

Είχε καταργηθεί η θρησκεία τότε;

Όχι.

Γιατί φοβόνταν τότε;

Φοβόνταν γιατί έπρεπε να τραβιόνταν οι παπάδες. Από λίγο λίγο.

Σας στέλναν οδηγίες στο σχολείο εσάς;

Βέβαια, εμείς λέγαμε ανοιχτά στα παιδιά, δεν υπάρχει θεός.

Εγώ παντρεύτηκα και στο πανηγύρι πήγα μοναχή μου, 8 μέρες νύφη δεν έρθε αυτός, πάει σχολείο.(σύζυγος)

Και μάλιστα πήγαινε αυτή και εγώ έπαιρνα το μοιράδι μου. Γιατί την άφηκες να πάει;

Τι οδηγίες σας έστελναν; Απ' το υπουργείο έρχονταν αυτά;

Ήταν η βάση εδώ παιδάκι μου, οργάνωση κόμματος. Τι είναι αυτά σου λέει. Και όταν έβαλα εγώ τα στέφανα, εδώ με τον Παπά Κίτσο, το πάει αυτός ο παπάς στην μητρόπολη στο Κάστρο, το σφράγισε κρυφά. Και μου το δώκε εμένα. Ήθελα να βαφτίσω κάνα δυο παιδιά. Αλλά άμα δεν ήσουν βαφτισμένος μόνος σου και στεφανωμένος μόνος σου, δεν το κάνε ο παπάς. Του λέω του Παπαχρήστου. Μου λέει εσύ τους ξέρεις τους κανονισμούς, γιατί έκανα 15 χρόνια στην εκκλησία, τώρα τα παράτησα δεν έχω πέντε χρόνια. Μα είμαι στεφανωμένος εγώ. Βαφτισμένος είμαι σίγουρα. Γεννήθηκα προτού. Γιατί έχουν βάλει και αυτή μια περίοδο 45 και τσε δω, αυτά που ήταν στελέχη έπρεπε να παρουσίαζαν ότι είμαι αβάφτιγος. Ενώ εγώ ήμουν γρήγορα βαφτισμένος, το '35.

Γιώργος Χαρίσης 2

Μάλιστα ένας δάσκαλος απ' το χωριό της Δρόβιανης. Γιατί η Δρόβιανη ήταν προοδευμένη γι' αυτή τη δουλειά. Το χε βάλει το σκολείο, να μη λέω και ψέματα, δεν θυμιέμαι καλά. 1700 τόσο. 1700 εδώ που οι Αλβανοί. Και σου λέει που πάμε. Τον πέταξαν και από δάσκαλο. Ήταν και κουμουνιστής, τον πέταξαν και από κουμουνιστή. Τι γράφεις αυτού, φύγε από εκεί. Οι Αλβανοί ήταν αναλφάβητοι. Εδώ ότι άνοιξε ο Χότζας. Ο Χότζας ήτανε δικτάτορας, αλλά έκανε σχολεία και πανεπιστήμια. Η Αλβανία δεν είχε τίποτα. Σύνδεσε τουλάχιστον τα χωριά με σιδηροδρομική γραμμή απ' εκεί πάνω, με τηλέφωνο με σύρμα. Είχαμε κέντρο. Δεν είχε τίποτας. Ναι αλλά δεν μπορούσες να γράψεις, να την πιέσεις.

Τι σχέσεις είχατε με τα αλβανοχώρια;

Επί Εμβέρη σταθεροποιήθηκαν. Δεν μπορούσες να κάνεις αλλιώς. Παντρεύτηκαν. Πήρανε οι μειονοτικοί αλβανίδες, οι μειονοτικές Αλβανούς. Ο Ενβέρης είχε ένα σύνθημα, η νεολαία πρέπει να πάει εθελοντικά να δουλέψει σε σιδηροδρομικές γραμμές, σε κτήρια που γένονταν. Για να γνωριστεί ο νέος με τη νέα. Το χε μπαζμένο μέσα να σβήσει η μειονότητα. Το προξενιό συνεχούσε. Και μέχρι τη μέρα

τη δικιά μας. Έβαναμε έναν να γνωρίσει. Αλλά έχω το λόγο, ότι αυτός είχε αυτό το σκοπό. Δεν ρωτούσε εκκλησία ή τζαμιά, μέχρι που τα χάλασε.

Εδώ τ' Αλύκου έστειλε παιδιά σε αλβανικό χωριό έξω;

Εδώ κάτι κοπέλες, κάτι σακάτες έτσι. Ήταν δυο περιπτώσεις. Άλλος δεν ήταν κανένας.

Σώγαμπρους είχε στ' Αλύκου.

Είχε αλλά έτσι μειονοτικούς. Πάνω κάτω λίγοι ήταν αυτοί. Και τούτα χωριά ήταν όλοι ερχόμενοι ο κόσμος. Λίγες περιπτώσεις ήτανε. Με τέτοιες περιπτώσεις. Το Αλύκου να καταλάβεις ήταν και θεωρούνταν σαν χωριό ότι είχε δυνατό πληθυσμό. Και όμορφονε και με, πώς να πεις, κομψόγνωμο. Αλλά το περιόρισαν μετά, γιατί βγήκαν αντάρτες μετά οι έλληνες, ενώθηκαν με το Μπαλ Κομπετάρ. Δεν κρατούσαν τη γραμμή του κόμματος. Επί Ενβέρη είχε μεγάλη δικτατορία. Αλλά πήγαν και πολλοί φυλακή. Το Αλύκου ήταν το μόνο χωριό που είχε πάνω από σαράντα. Άλλοι φυλακή, κατόπι εξορία, έφευγε ένα παιδί, όλη η οικογένεια. Ε δεν βρίσκεις καθαρή, γιατί και αυτά που τα λέω εγώ, μήνα έγραψαμε τίποτα. Τώρα που μπορούσαμε να γράψουμε, τι θα βρεις, ποιον θα ρωτήσεις. Αναγκασμένος να πεις ψέματα. Ή αναγκασμένος να δεις κανένα βιβλίο παλιό, αλλά και εκείνο είναι παρμένο. Το κάθε τι πρέπει να το ζήσεις. Το ιστορικό εδώ του χωριού το έγραψε ο Σπύρος Μάσσιος. Καλά το είχε κάνει, αλλά έπρεπε να το σύνδεε πάλι με το κόμμα. Πάει αυτό. Εκεί που πήγα να ρωτήσω εγώ, μου είπε το πήρε κάποιος. Δεν έχει υπογραφή εδώ.

Για αυτές τις αλυκές επιμένω, γιατί το διάβασα και σε ελληνικά βιβλία, ότι τούτη η θάλασσα εβρέθηκε. Ενώ αυτό το ήτα του Αλή πασά δεν το δέχεται η ελληνική γραμματική να αλλάξεις καταλήξεις, θα το γράψεις όπως είναι. Αυτοί τώρα το κάνουν όλα με σκοπό να ναι ο Αλή. Ότι δήθεν υπήρχε κάποιος αγάς. Δεν ήταν αγάδες καθόλου. Επί Αλή Πασά ήταν αυτό.

Ενώ τα πρώτα σπίτια;

Το 1920-1930 τα σπίτια. Τα έφτιαναν με τσατμά. Έμπηγαν ξύλα και το πιάναν με χώμα. και έριναν λάσπη με χόρτα για να κολλούσε. Και απάνω το σκέπαιναν και έφτιαχναν και δυο παράθυρα. Το Αλύκου ήταν εκείνο που δοκίμασε την εργατική τάξη από χρόνια. Χωρίς να έχουν τίποτα δούλευαν εργάτες. Κανά κηπάδι μόνο. Υπόφερνε ο κόσμος γιατί ήταν η Μπίστρισα. Έπεφτε αρρώστια. Πώς να σου πω. Ολοένα ήταν η θερμοκρασία... αρρώστιανες από το ποτάμι. Πήγαινε μέσα ο κόσμος,

έπαιρνες έναν πλευρίτη. Άσχημο πολύ. Ζώα αγελάδια είχαν. Και τούτοι οι Κωτσάτες είχανε ζώα. Μουρσί κάτω, Τζάρα. Ο Ιταλός πήρε και την Μπίστρισα. Τι μισή είχε κάμει βάρκες αυτός και έμπαινε μέσα στον κάμπο που ήταν πινημένος και χτυπούσε από αυτά τα πουλιά. Αφού είχε κάμει από φελλό τέτοιες νισάρες, τις είχε δεμένες με σπάγκο έτσι και τις απόλαινε. Και το τάραζε και έρχονταν ένας να βαρέσει.

Ο Άι Βασίλης γιατί γιόρταζε το Πάσχα στο Τσαούσι;

Ενώ εδώ εμείς το ιστορικό το ξέραμε έτσι. Δήθεν επειδή από εκεί περνούσε η Μπίστρισα το χειμώνα και ήταν ποτάμι δεν μπορούσες να περάσεις. Δεν είχε κάτι γεφύρια. Αλλά όμως και τη γιορτή του την έχει το Πάσχα, μέρα Παρασκευή. Κατόπι πήγαινε το Πάσχα, γίνονταν μεγάλο Πανηγύρι. Καλοκαίρι. Μετά ήρθε ο Χότζα το ξέκαμε.